

Medine'den Boğaziçi'ne Esen Rüzgâr: Üsküdârî Ahmed Efendi'nin Kasîde-i Bürde Şerhi*

ÖMER SAİD GÜLER**

The Wind blowing from Medîna to Bosphorus:

The Commentary (Sharh) of Üsküdârî Ahmed Efendi on
Qasîdat al-Burdah

Ö Z E T

Muhadramûn şairlerinden Ka'b b. Züheyr'in hicretin 9'uncu senesinde Hz. Peygamber'in huzuruna gelerek af dilemek maksadıyla söylediği ve sonrasında Kasîde-i Bürde adıyla meşhur olan manzume, müşterek İslam edebiyatlarında en fazla şerh edilen edebî metinler arasında yer almıştır. Erken dönem itibarıyla, evvela söylendiği lisan olan Arap diliyle şerh edilen kaside, Müslüman müelliflerin diğer dillerde de yetkin şerh örnekleri vermesiyle birlikte çok dilli zengin bir literatürün teşekkülünü netice vermiştir.

Mukaddes Emanetler arasındaki en mümtaz örneklerden biri olan Hırka-i Saâdet ile bütünleşen Bürde kasidesi, önceki İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlı döneminde de büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. Osmanlı müellifleri, Türk şerh edebiyatının yetkin örneklerinin ortaya konduğu 16. yüzyıl takiben manzumeyi şerh etmeye başlamış ve bu literatür, son asra kadar artan bir ilgiyle kesintisiz olarak türünlerini vermeyi sürdürmüştür. 17. yüzyıl şarihlerinden biri olan Üsküdârî Ahmed Efendi de kasideyi –tespitlerimize göre- ilk kez Türkçe

A B S T R A C T

One of the Mukhadram poets, Ka'b b. Zuhayr came to the Prophet in the ninth year of the hegira and recites an eulogy (qasîda) in order to apologize to him. This eulogy, later known as Qasîdat al-Burdah, is among the most annotated texts in the Islamic literatures. While the eulogy was annotated in its original language, Arabic, as of the early period, the work was able to create a rich multilingual literature with Muslim authors giving examples of competent commentaries in other languages.

The eulogy of Burdah, by being a supplementary to the Khirka-i Sa'âda, which is one of the most distinguished examples of Sacred Relics of the Prophet, was greeted with great interest in the Ottoman period, as it was in the previous Islamic states. Ottoman authors started to annotate the verse after the sixteenth century when the competent examples of Turkish commentary literature were written. Moreover, the commentaries of the eulogy continued to be produced with an ever-increasing interest

* Makalenin Geliş Tarihi: 01.03.2021 / Kabul Tarihi: 01.05.2021.

** Doktora Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü; Araştırmacı, Abdullah Tivnikli İSAR Vakfı, (osguler@isar.org.tr), Orcid Id: 0000-0003-4608-5436.

Yorum ve önerileriyle çalışmaya katkıda bulunan değerli hocalarım Prof. Dr. Sadık Yazar, Prof. Dr. Nihat Öztoprak ve Doç. Dr. Bünyamin Ayçiçeği'ne bu vesileyle teşekkür ederim.

şerh ederek bu literatüre katkıda bulunan simalardan biri olmuştur. Bir nüshasına göre Köprülü Mehmed Paşa'ya, diğerlerine göreyseniz Sultan IV. Mehmed'e takdim olunan şerhin en öne çıkan özelliği ise eski Arap şiirinin bütün hususiyetlerini sergileyen mezkûr kasideyi Osmanlı şiirinin önde gelen şairlerinin berceste mısraları eşliğinde şerh ederek mahallileştirme teşebbüsünde bulunması ve bu noktada başarılı bir metin örneği olarak boy göstermesidir. Bu çalışma kapsamında şairin kimliği etrafındaki belirsizlik aydınlatılmış ve metin, şerh usulü açısından çeşitli değerlendirmelere tabi tutulmuştur.

until the last century. Üsküdarî Ahmed Efendi, one of seventeenth-century commentators, also contributed to this literature by commentating the eulogy in Turkish for the first time –according to our determinations-. His commentary was either presented to Köprülü Mehmed Pasha according to one copy, or to Sultan Mehmed IV, according to others. The commentary's most prominent feature is that it successfully attempts to localize the aforementioned eulogy, which contains all characteristics of ancient Arabic poetry, by commentating it with the distinguished couplets of the leading poets of Ottoman poetry. Within the scope of this study, the uncertainty around the commentator's identity was clarified and the text was subjected to various evaluations in terms of annotation method.

ANAHTAR KELİMELEER

Kasîde-i Bürde, Ka'b b. Zühayr, Üsküdarî Ahmed Efendi, Osmanlı şerh edebiyatı, mahallileştirme.

KEYWORDS

Qasîdat al-Burdah, Ka'b b. Zuhayr, Üsküdarî Ahmed Efendi, Ottoman commentary literature, localization.

Giriş

Mu'allaka şairlerinden Zühayr b. Ebî Sülmâ'nın oğlu –ve aynı zamanda ravisi (Çetin 1973: 23)– olan Ka'b b. Zühayr'in (ö. 24/645 [?]), hicretin 9'uncu yılında Hz. Peygamber'den af dilemek üzere Medine'de söylediği meşhur kaside, İslami edebiyatın ilk ve en önemli eserlerinden biri olarak kabul görmüştür. Peygamberimizin, şairine hırkasını (*bürde*) hediye ettiği ve bu yüzden de Kasîde-i Bürde¹ adıyla meşhur olan bu manzume, Resûlullah'ın beğenip takdir etmesi ve şairini ödüllendirmesi dolayısıyla Müslümanlar arasında epeyce itibar görmüş, bir bereket

¹ Bilindiği üzere bundan yaklaşık 7 asır sonra aynı isimle iştihar eden bir başka kaside daha İslam dünyasında büyük bir yankı uyandıracaktı. Muhammed b. Saîd el-Bûsîrî'nin (ö. 696/1297 [?]) nazmettiği bu ikinci kaside, İslami kültürün her bakımdan kâmil örneklerinin ortaya konduğu bir klasik çağ eseri olması hasebiyle tabii olarak daha fazla öne çıkmış, şairin hastalığına şifa olması hasebiyle aldığı ve bu yüzden de ona daha ziyade yaraşan "Kasîde-i Bür'e" tesmiyesinden çok, hakkındaki bir diğer yakıştırma olan "Kasîde-i Bürde" namıyla literatüre yerleşmiştir. Öyle ki Kasîde-i Bürde denince bürdeyi/hırkayı omuzlarına alan Hz. Ka'b'dan ziyade İmam Bûsîrî akla gelir olmuş, iki manzumenin tefrik edilmesi söz konusu olduğunda ise genellikle Ka'b b. Zühayr'in kasidesi için "Bânet Su'âd", Bûsîrî'nin kasidesi içinse "Bürde" lafzı tercih edilmiştir. Buna karşın, her iki kasideye peş peşe yer verilen bir mecmuada Hz. Ka'b'ın şiirinin "Kasîde-i Bürde-i Hakîkiyye", Bûsîrî'nin şiirininse "Kasîde-i Bürde-i Mecâziyye" şeklinde takdimi, isabetli bir şekilde isim hakkındaki önceliği sahabe şaire teslim etmek ister görünmektedir. İlgili mecmua için bk. *Mecmû'a-i Kasâ'id ve Resâ'il*, İÜ Nadir Eserler Ktp., nr. 603, 12b-22b. Bûsîrî ve kasidesi hakkında bilgi için bk. Ayçiçeği 2015; Yazar 2018.

vesilesi olarak zaman zaman meclislerin başında okunmuş, hatta ulemadan bazı kimselerin bela ve musibetlerden muhafaza olunmak üzere devam ettiği bir vird hâline gelmiştir. Halifeler aracılığıyla günümüze intikal eden ve Mukaddes Emanetler arasındaki en mümtaz örneklerden biri olan Hırka-i Saâdet ile bütünleşmiş olması ise manzumenin tarihî kıymetini bir kat daha artırmıştır.

Gördüğü bu itibar dolayısıyla ilk İslam tarihleri², şuara tabakatlari³ ve belagat ilmüne dair temel referans kaynaklarındaki⁴ seçkin yerini alan Bürde kasidesi, ilerleyen dönemde farklı dillerde gelişen İslam edebiyatlarına ait tezkirelerde⁵ de namını sürdürmüş ve böylelikle tesiri kaybolmadan yüzyıllar boyunca hatırlanıp okunagelmiştir. Bu ilgi, gerek kasidenin yazma nüshaları⁶, gerek tercümeleri⁷ ve gerekse üzerine farklı dillerde⁸ kaleme alınan şerh ve haşiyeler⁹ aracılığıyla kendisini çabucak belli etmektedir. Hatta gerçek anlamda nazirenin, İslam devrinde Hz. Ka'b'ın bu kasidesine yazılan nazirelerle başladığı ve manzume üzerine

² İbn İshâk, Ebân b. Osman, İbn Hişâm, İbn Kuteybe, İbnü'l-Esîr, İbn Kesîr gibi (bk. Öz 2008: 167)

³ İbn Sellâm el-Cumahî'nin *Tabakâtü Fuhûlî's-Şu'arâ'sı* (ts.: 19 vd.), İbn Kuteybe'nin *Kitâbü's-Şi'r ve's-Şu'arâ'sı* (2006: 153-155) gibi

⁴ Abdülkâhîr el-Cürcânî'nin *Delâ'ilü'l-İcâz* (1992: 22-23) isimli eseri gibi

⁵ Fars edebiyatında *Tezkire-i Devletşah* (Devletşah 1963: 51-53), Türk edebiyatının erken döneminde *Meşâ'irü's-Şu'arâ* (Âşık Çelebi 2018: 46), geç dönemde *Fatîn Tezkiresi* (Fatîn Davud 2017: 16-17) gibi

⁶ Anadolu'da erken dönem ticaret hayatı etrafında yürütülen bir araştırma dâhilinde, bir tüccar terekesinde Kur'ân-ı Kerîm'den başka mevcut birkaç eserden tekinin de Ka'b b. Zühayr'ın Kasîde-i Bürde'si olması –ister şahsi ilgi isterse satış gayesiyle olsun– bu bağlamda dikkat çekici görünüyor (bk. Faroqhi 2018: 169). | Kaynaktan haberdar olmamı sağlayan değerli dostum Ahmet Faruk Çelik'e bu vesileyle teşekkür ederim.

⁷ Muhammed Hamidullah, şairine Hz. Peygamber'in hırkasını hediye ettiği bu kasidenin, bütün Müslüman milletlerin dillerine tercüme edildiğini ifade eder (Hamidullah 2004: b. 730). Bunun yanı sıra kaside Latince, İngilizce, Fransızca, Almanca ve İtalyanca gibi Batı dillerine de tercüme edilmiştir (Savran 2001: 7).

⁸ Arapça, Farsça, Türkçe, Kürtçe, Çağatayca, Urduca gibi

⁹ Kaside üzerine başta şerh ve haşiye olmak üzere tercüme, nazire/muaraza, tahmis ve taştir türünde yazılan çeşitli metinler hakkında bilgi almak için bk. Sezgin 1422: 54-84; Habeşî 2004: 376-387; Fakhî 2010; Tülücü 1982; Ünal 2005; Yazar 2011: 538-548; Yeşildağ 2013.

elli kadar nazire kaleme alındığı bilinmektedir (Durmuş 2006: 455). Sayıca bundan çok daha fazla olan şerhler söz konusu olduğundaysa erken dönem itibarıyla evvela söylendiği lisan olan Arap diliyle şerh edilen kaside, Müslüman müelliflerin diğer dillerde de yetkin şerh örnekleri vermesiyle birlikte çok dilli zengin bir literatürün teşekkülünü netice vermiş olup, Türkçe şerhler de bu külliyetli literatürün önemli bir parçasını teşkil etmiştir.

Sabık İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlı döneminde de Kasîde-i Bürde'ye yoğun bir alakanın mevcudiyetinden söz etmemiz mümkündür. Kaside, Türk şerh edebiyatının yetkin örnek ve modellerinin ortaya konduğu 16. yüzyıl¹⁰ takiben Batı Türkçesiyle de şerh edilmeye başlanmış ve bu alt literatür, 19. yüzyılın sonuna kadar kesintisiz bir şekilde ürünlerini vermeye devam etmiştir.¹¹ Bu kapsamda tarihsiz iki şerh hariç tutulursa, manzume üzerine 17. yüzyılda iki¹², 18. yüzyılda dört¹³ ve devletin son yüzyılında da altı adet¹⁴ şerh yazılmış olması, Bürde'ye Türkçe şerh faaliyeti bağlamındaki ilginin giderek arttığını ortaya koymaktadır.

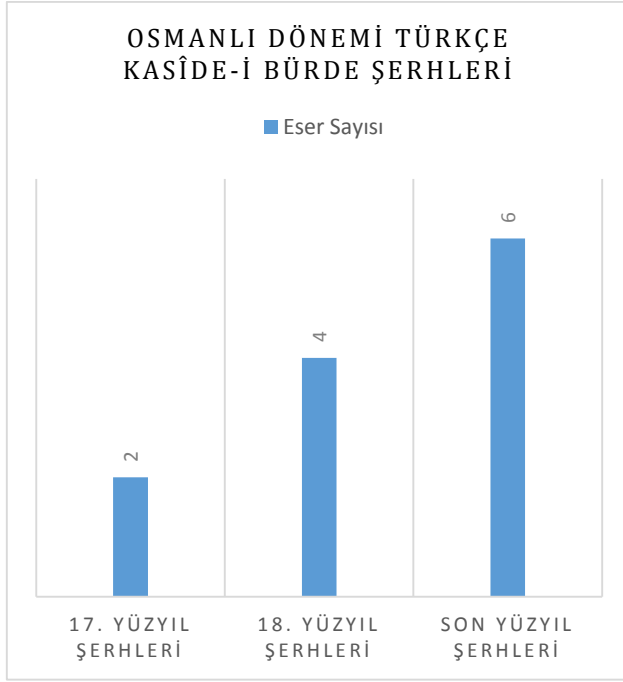
¹⁰ Bu yüzyılda şerh edilen eserler ile şarih kimliğiyle ön plana çıkan şahısların sayıca artış gösterdiği yönündeki tespiti bu noktada özellikle hatırlatmak gerekir (bk. Yazar 2011: 42).

¹¹ Kaside üzerine Osmanlı döneminde yazılan Türkçe şerhler, doktora tezi olarak tarafımızca ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir.

¹² Üsküdârî Ramazan Ahmed Efendi (ö. 1667) ve Nişancı Abdurrahman Abdî Paşa'nın (ö. 1692) şerhleri

¹³ Üsküdar ve Edirne kadılıklarında bulunan Mustafa İsmâüddin Efendi (ö. 1789 | 1754 ve 1785 yıllarında kaleme aldığı iki ayrı metin) ile bilahare nakibüleşraflık makamında bulunan Üsküdar kadısı Seyyid Mehmed Fâiz Efendi'nin (ö. 1793-1794) şerhleri ve ayrıca şarihi belirsiz bir şerh

¹⁴ Yenişehir-i Fenâr kadısı Mollacıkzâde Mehmed Râif Efendi (ö. 1824-25), Bahriye mirlivalarından Ermiyeli Eyüp Sabri Paşa (ö. 1890), İskilip Müftüsü Arapzâde Şeyh Mehmed Emin Efendi (ö. 1888), Mekke-i Mükerrerme'de İmâret-i Mısıriyye Nâzırı Antakyalı Necib Bey (ö. 1897'den sonra), Burhâneddin Hüseyin (ö. 1901'den sonra) ve Van Müftüsü Arvâsizâde Seyyid Taha Efendi'nin (ö. 1928) şerhleri

Şarihlerin ulema, meşayih, yüksek bürokrat gibi farklı kimliklerle ön plana çıkması ve bu durumun metinlerde takip edilen usul anlayışlarına da bir şekilde yansımaları, ayrıca şerhlerin önemli bir kısmının devrin padişahına takdim edilmiş olması, söz konusu literatürün en dikkat çekici özelliklerindendir. Bu literatür içerisinde **ilk olma vasfına sahip** olmakla birlikte aynı zamanda kayda değer yönleriyle dikkatlere sunulmayı hak eden eserlerden biri de Ahmed Efendi namında 17. yüzyılı idrak eden Üsküdarlı bir müellife aittir. Bu makalede, bahsedilen müellif ve eserini merkeze alarak bir biyografi ve metin inceleme çalışması yürütülecektir. Söz konusu eserin çeşitli açılardan değerlendirmeye tabi tutulacağı inceleme kapsamında evvela şarihin nispeten belirsiz görünen kimliğini aydınlatmak yerinde olacaktır.

1. Üsküdârî Ahmed Efendi Kimdir? Şarihin Belirsizliği Dolayısıyla Bir Yoklama ve Literatürde Tashih

Osmanlı döneminde Ka'b b. Züheyr'in Kasîde-i Bürde'si üzerine kaleme alınan Türkçe şerhlerden biri de metnin mukaddime bölümünde kendisini Ahmed el-Üsküdârî olarak takdim eden bir şarihe aittir. Ancak bu bilgi, eldeki nüshaların ilave bir malumat içermiyor oluşu dolayısıyla şarihin kimliğini saptama noktasında bir başına oldukça yetersiz bir kayıttır. Öte yandan metinde eser sahibi hakkında çeşitli ipuçları da yok değildir. Evvela kendisini ilim yolunun talip ve emektarı olarak tanıtip ilim tahsiline dair zikrettiği bazı hadis-i şerifler, ardından küçüklüğünden beri Arap ve Acem diyarını dolaşıp burada pek çok âlim ile görüşerek her birinden ayrı ayrı dersler okuduğu ve hâlihazırda da üstadlarından göregeldiği tarz üzere ilim talebeleriyle birlikte eser mütalaasına devam ettiğine yönelik verdiği bilgiler ışığında şarihin çok yüksek ihtimalle bir ilmiye mensubu olduğu anlaşılmaktadır. Formasyon, meslek ve coğrafi hareketliliğe dair içerdiği bilgiler dolayısıyla şarihin kimliğini biraz daha aydınlatan bu bilgilerin akabinde, eserin Sultan IV. Mehmed'e (1648-1687) sunulduğunun belirtilmesi ise müellifin yaşadığı döneme açıklık getiren en somut gösterge olarak karşımıza çıkar. Bu geniş tarih aralığı, metnin bir nüshasında eserin, hamî konumundaki Köprülü Mehmed Paşa'ya (ö. 1661) takdim edildiğine yönelik ilave bir kayıtle birlikte önemli ölçüde daralma gösterir. İlgili pasaj şu şekildedir:

“[O] nigâr-ı serv-reftâr u ol mahbûb-ı âlî-mikdâr, şol zamânda revâc ü i'tibâr bulur ki Yanova ve Bozcaada ve İlimiye fâtîhi olan; şevketlü, azametlü pâdişâh-ı zıllullâhi fi'l-âlem, mâlikü rikâbi'l-ümem, mevlâ mü'lûki'l-Arabi ve'l-Acem, hâfizu bilâdillâhi 'an ehli'l-bağyi ve'l-inâd, nâsiru 'ibâdillâhi 'an ehli'z-zulmi ve'l-fesâd ... elâ ve hüve's-sultânü'bnî's-sultân es-sultân el-ğâzî Mehemed Hân ibnü's-sultân İbrâhîm Hân ibnü's-sultân Ahmed Hân, halledallâhu hilâfete-hû ve ebbede saltanate-hû mâ-dâreti's-şuhûru ve'l-ezmân hazretlerinin vezîr-i a'zam-ı bî-nazîri ve bu fakîrün mu'în u dest-gîri olan izzetlü ve sa'âdetlü, âlim ü âdil ve gâzî Mehemed Paşa yesserallâhu mâ-yahtâru ve mâ-yeşâ'

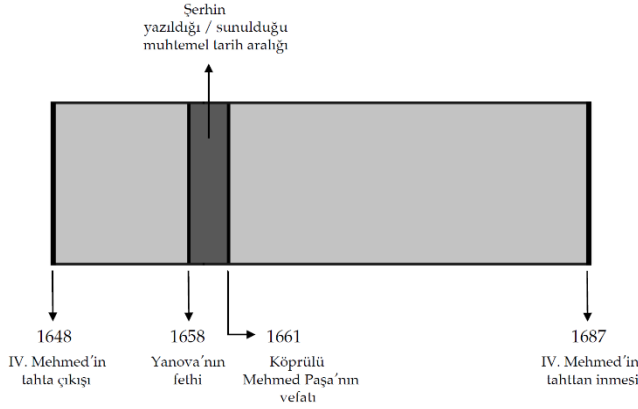
hazretlerinün zîver-i kabûli ile ârâste ve iltifât-ı dil-pezîri ile pîrâste buyurıla." (90a-90b)¹⁵

Burada Yanova fatihi¹⁶ olarak medhedilen Köprülü Mehmed Paşa, 1661 yılında¹⁷ vefat ettiğine göre eserin yazım/sunum tarihi de 1658-1661 yılları arasındaki üç yıl bir ay zarfındaki belirli bir muhtemel aralığa kadar iner. Şarih hakkındaki ipuçlarının ardından metinde yer alan bu küçük ama önemli kayıt sayesinde metnin tarihi de ciddi ölçüde belirginlik kazanmış olur.

¹⁵ Esere yapılan atıflarda Süleymaniye Kütüphanesi Laleli koleksiyonu 3657/3 no'lu yazma kullanılmıştır. | Köprülü'nün hamî ve takdim mercii olarak gösterildiği kalın puntolu ibareler, sadece bu nüshada yer almakta olup, mevcut diğer nüshalarda ise bu ibareler olmaksızın, takdimin IV. Mehmed'in kabulüyle gerçekleştiği aktarılmaktadır. Bu durum, eserin Köprülü'nün aracılığıyla yahut onun vefatı akabinde aynı eserin bu kez bizzat padişaha takdim edilmiş olabileceği yönündeki bir ihtimale dayanıyor olabilir. Öte yandan bunun teknik ve önemsiz bir başka sebebe dayanma ihtimali de pekâlâ mümkündür. Nitekim istinsaha kaynak teşkil eden nüshalardan birinde, sadece harf yerlerinde bir farklılık olan zîver (زیر) ve vezîr (وزیر) kelimelerinin benzeşmesinden kaynaklanan ve satır atlama ile doğan bir müstensih hatası da söz konusu olmuş olabilir; nitekim dikkat edileceği üzere ilgili kayıt, "hazretlerinin vezîr..." ve "... hazretlerinin zîver" gibi birbirine pek yakın iki ibare arasında yer almaktadır. Bununla beraber sebep ne olursa olsun metnin bütün nüshalarında Bozcaada, Yanova ve İlimiye (Limni) fatihi şeklinde yer alan unvanlarla esasen Mehmed Paşa'nın kastedildiğini, dolayısıyla eserin ilk muhatabı olan kişinin de bizzat kendisi olduğunu rahatlıkla ifade edebiliriz. Paşa'nın söz konusu askerî faaliyetleriyle ilgili olarak bk. Duman 2006: 66-81.

¹⁶ Yanova Kalesi 3 Zilhicce 1068 (1 Eylül 1658) tarihinde fethedilmiştir (Derin 1993: 106). Günümüzde Romanya sınırları içerisinde yer alan Yanova, bu fethin ardından Osmanlı'nın Rumeli eyaletlerinden Tımuşvar'a bağlı merkezlerden biri olmuştu (bk. Maxim, 2013: 317). | Köprülü Mehmed Paşa, metnin aynı yerinde Bozcaada ve Limni fatihi olarak da tavsif edilmekte ise de Yanova'dan hemen önce fethedilen bu adalar, muhtemel tarih aralığını asgari düzeye çekme gayesiyle nazar-ı dikkate alınmamıştır. Söz konusu askerî faaliyetlerin kronolojisi için bk. Duman, aynı yer.

¹⁷ Tam olarak 7 Rebiülevvel 1072 (31 Ekim 1661) gününe tekabül etmektedir (Derin 1993: 130).

Şekil: Ahmed el-Üsküdârî'nin *Şerh-i Kasîde-i Bürde*'sini tarihlendirme çalışması

Tam da bu noktada eserin, ilgili literatüre yönelik akademik çalışmalarda Seyyid Ahmed Raûfî el-Üsküdârî'ye (ö. 1757) nispet edileğeldiği hususunu da masaya yatırmamız gerekir.¹⁸ Elimizdeki şerh metnini tarihlendirmeye yönelik bu çalışma, söz konusu nispetin tarihsel açıdan hiçbir surette mümkün olamayacağını ortaya koymaktadır. Nitekim Seyyid Ahmed Raûfî, 1067 (1656-57) tarihinde dünyaya gelmiş olup (Sâdık Vicdânî 1338-1341: 95), bu ise eserin muhtemel sunum tarihinin (1658-1661) **azami** beş sene öncesine tekabül etmektedir. Yalnızca bir nüshada yer alan, Köprülü'nün takdim mercii olma meselesini bir kenara bırakıp eserin IV. Mehmed dönemine ait olduğu bilgisini esas alacak olsak bile müellifin Seyyid Ahmed Raûfî olabileceğini ileri süremeyiz. Çünkü şarihin metinde kendisini tarik-i ilmin emektarı olarak tanıtmayı, küçüklüğünden bu zamana değin ilim peşinde koştuğunu söylemesi ve "Beşikten mezara kadar ilim öğreniniz" gibi

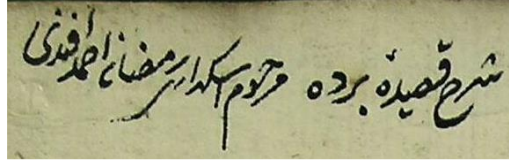
¹⁸ Tespit edebildiğimiz kadarıyla şarihin Seyyid Ahmed Raûfî el-Üsküdârî olduğunu aktaran araştırmalar şunlardır: Öztürk 2004: 412; Ceylan 2010: 567; Yazar 2011: 51, 541-544; Güler 2016: 20. Öte yandan bazı dijital kataloglarda da (mesela İslam Araştırmaları Merkezi Türkiye Kütüphaneleri Veri Tabanı) eserin Seyyid Ahmed Raûfî'ye nispet edildiği görülmektedir ki bu gibi kataloglama hatalarının söz konusu araştırmaları yanıltmış olması da pekâlâ mümkün görünüyor.

hadislere atıfta bulunması, eser sahibinin pek de genç biri olmadığını göstermektedir. Hâlbuki Seyyid Ahmed Raûfî, IV. Mehmed'in saltanatının son yılında dahi henüz otuz yaşındadır. Üstelik hayatı ve eserleri hakkında bilgi veren kaynaklarda da böyle bir eserden söz edilmemekte, mevcut eserlerinde bariz bir şekilde görülen tasavvufî neşve, ifade ve göndermelere ise bu eserde hiçbir surette tesadüf edilmemektedir. Bir kısmı şüpheye mahal bırakmayacak derecede bariz olan bütün bu ipuçlarına istinaden eserin şarihi olan Ahmed el-Üsküdârî'nin Seyyid Ahmed Raûfî el-Üsküdârî olamayacağı düşüncesindeyiz.

Tarihlendirme çalışması vesilesiyle metnin kime ait olmadığını görme fırsatı bulduğumuz tashih mahiyetindeki bu faslın ardından ilgili şerhin hangi müellifin kaleminden çıktığına yönelik araştırmamızı sürdürebiliriz.

Yukarıda verilen ön bilgilerle beraber eserin ulaşılabilen nüshalarının metin kısımlarında şarihin kimliğine dair başka herhangi bir ek malumat olmayıp, yalnızca bir yazmanın zahriyesinde “*Şerh-i Kasîde-i Bürde*, merhûm Üsküdârî Ramazan Ahmed Efendi” kaydının yer aldığı görülür.¹⁹

Metinde şarihin, kendisini Ahmed el-Üsküdârî olarak tanıttığından hareketle bu bilginin müellif adı imasıyla not edildiği anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi zahriye üzerinde müellife dair yer alan bilgilerin şüpheyle karşılanması gerektiği hususu, yazma eser uzmanlarınca dile getirilen

¹⁹ Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Kemankuş koleksiyonu 408 no'lu yazma | İşin doğrusu eserin Seyyid Ahmed Raûfî'ye hatalı nispetinin de bu kayıttan hareketle yapıldığı düşüncesindeyiz. Nitekim mezbur şeyh efendinin de adı **Ahmed** ve nispesi **Üsküdârî** olup, kendisi Halvetiyye'nin **Ramazâniyye** koluna mensuptur (bk. Sâdık Vicdânî 1338-1341: 95). Söz konusu benzerliklere ilaveten bunda, Seyyid Ahmed Raûfî'nin mutasavvîf kişiliğinin tesiriyle daha tanınmış bir sima olmasının da tesiri olmalıdır.

önemli bir nokta ise de, elimizdeki kısıtlı bilgiler göz önünde bulundurulduğunda –en azından birtakım sorgulamalara tabi tutarak– ilgili kaydın üzerine gitmekte herhangi bir beis yoktur.

Kayıtta yer alan Üsküdârî Ramazan Ahmed Efendi (ö. 1667), aslen Maraşlı olup, XVII. yüzyıl Osmanlı kadılarında biri olarak tanınmaktadır. Hakkında sahip olduğumuz bilgiler, müstakil biyografisinin verildiği *Vekâyi’u’l-Fuzalâ*’ya dayanmaktadır.²⁰ Buna göre dört defa Üsküdar kadılığına tevcih olunan Ahmed Efendi, eserin sunulduğu tarih dolaylarında mahreç mevleviyeti statüsündeki Galata kadılığı vazifesini deruhte etmekte idi. Buradan hareketle eserin kendisine ait olup olmadığını yoklayacağımız bu incelemeye, zaman ve mekân unsurlarının uyuşma gösterdiğini söyleyerek başlayabiliriz. Bunun ardından şarihin ilim tahsili ve ilmî faaliyetlerle olan yakın münasebeti üzerinden bir yoklama yapacak olursak, burada da bir uyuşmanın söz konusu olduğunu görürüz. Nitekim bir ilmiye mensubu olarak Ramazan Ahmed Efendi’nin, hem müderris hem de kadı olarak sürdürdüğü vazife hayatı içerisinde ilimle doğrudan ilişki hâlinde bir şahsiyet olduğu muhakkaktır. Bunun yanı sıra eserde sergilenen şerh usulü, gramatik izahlar, dil ve üslup özellikleri, tercüme tekniği ve konuya uygun olarak istişhad edilen divan şiiri örnekleri, şarihin donanımlı bir müellif olduğunu kesinkes ortaya koymaktadır. Dolayısıyla aynı literatürde yer bulan ve pek çoğu ulemadan olan diğer şarihlerin metinlerinden hiçbir cihette aşağı kalmayacak olan bu şerhin, bir ilmiye mensubunun elinden çıkmış olması kuvvetle muhtemeldir. Bu özellikler ise eserin sahibi olup olmadığını yokladığımız Ramazan Ahmed Efendi gibi merkez kadılıklarda görev yapmış bir isim açısından şaşırtıcı olmayan hususiyetlerdir. Bir diğer kriter olan “diyâr-ı Arab ve Acem’e rıhle” meselesini ise mezburun merkezde aldığı vazifelerden evvel Maraş’ta doğup yetiştiği bilgisi ile birlikte düşündüğümüzde olası bir durum olarak değerlendirebiliriz; ancak yine de bu, sorgulamanın belirsiz noktalarından biridir.

²⁰ Bk. Şeyhî 2018: 939-940. *Vekâyi’de* “Üsküdârî Ahmed Ramazan Efendi” olarak, *Sicil’de* ise “Ramazan Ahmed Efendi (Üsküdârî)” şeklinde kaydedilmiştir (Mehmed Süreyya 1996: 1347). Biz de ilgili nüshanın zahriyesinde yer alan kaydı esas alarak bu ikinci kullanımı tercih ediyoruz.

Genel itibarıyla buraya kadarki bilgilerin, Ramazan Ahmed Efendi'nin, eserin müellifi olma ihtimalini doğrulayacak hususi ve ayırt edici bir özellik göstermediğini söyleyebilir, belki bunları, söz konusu ihtimali besleyen birtakım unsurlar olarak değerlendirebiliriz. Ancak gelgelelim, mezburun *Şakā'ik Zeyli'*nde kaleme alınan hâl tercümesinde bu ihtimale kayda değer biçimde katkı sağlayabilecek bir anekdot yer almaktadır ki bu da onun Köprülü Mehmed Paşa ile aralarında hususi bir muhabbetin söz konusu olduğu bilgisidir. *Zeyl'*de "Menkabe" adıyla açılan müstakil bir alt başlıkta yer alan bu bilgiye göre Ramazan Ahmed Efendi, Köprülü'nün henüz iki tuğlu beylerbeyliğinden mazul olduğu yıllarda, bir alacaklısına borcunu ödeyememesi üzerine Paşa'nın borcunu bizzat ödemiş, bunun üzerine ikili arasında büyük bir muhabbet peyda olmuştu. Bunun bir neticesi olmalı ki Köprülü, ilerleyen yıllarda sadrazamlığa yükselip Yanova Kalesi üzerine düzenlenen sefere serasker (başkomutan) tayin edildiğinde Ramazan Ahmed Efendi'yi de ordu kadılığına getirerek kendisini memnun etmişti (Şeyhî 2018: 939; Mehmed Süreyya 1998: 1347).²¹ Bu anekdotu, şerhin mukaddime bölümünde eserin, Yanova fatihi Köprülü Mehmed Paşa'ya takdim edildiği bilgisi ile birlikte düşündüğümüzde taşların bir nebze daha yerine oturduğunu söyleyebiliriz. Nitekim tespit edilen bu ilişki, müellifin Ramazan Ahmed Efendi olabileceği yönündeki ihtimali ciddi biçimde güçlendirmekte ve tarih, nispe, formasyon gibi genel özellik sayılabilecek uyuşmaların bir adım ilerisinde, meseleye daha hususi bir boyut kazandırmaktadır. Üsküdârî nispesiyle anılan meşahir ve ulemanın bir araya getirildiği monografik bir derleme çalışmasında ilgili tarihleri idrak eden Ahmed adındaki tek zatın Üsküdârî Ramazan Ahmed Efendi olması da üzerinde durduğumuz ihtimali desteleleyen bir başka noktayı oluşturur (bk. Ağırman 2005: 508). Bununla beraber Şeyhî'nin biyografide böyle bir eserden söz etmemiş olması ise bu olasılığın zayıf bir noktası olarak görülebilir. Her hâlükârda bütün bu genel ve özel karinelere istinaden biz, eser sahibi olarak en muhtemel ismin Ramazan Ahmed Efendi olduğu kanaatindeyiz. Bu sebeple şarih olarak onun biyografisine yer vereceğiz.

---

²¹ *Sicil'*de yer verilen kısa biyografinin yarısı bu anekdota ayrılmıştır.

2. Üsküdârî Ramazan Ahmed Efendi

2.1. Hayatı ve Kadılık Serüveni²²

XVII. yüzyıl ulemasından bir zat olup, vazife hayatının ekserisi kadılık ile geçen Üsküdârî Ramazan Ahmed Efendi (ö. 1667), aslen Maraşlıdır. Bu vilayette tahsil hayatına başlayıp kısa zamanda kendisini göstermiş ve ekâbirden bir zatın hamiliği aracılığıyla kademe almaya muvaffak olmuştur. Evvela kırklı medreselerden birine müderris olarak atanan, ardından Civankapıcıbaşı Mehmed Paşa Âsitânesinin imamet cihetinde bulunan Ahmed Efendi, bu mansıpların ardından kadılık hayatına başlamış, 1051 Zilkâdesinde (1642) Azak Kalesi üzerine düzenlenen seferde ordu kadılığına tayin edilmiştir. Sefer sonrası Kuds-i Şerîf payesi ile mevleviyet kadılığına adım atma fırsatı bulmuş, 1054 Cemâziyelevvelinde (1644) ise Bilâd-ı selâse kadılıkları arasında yer alan Üsküdar kazasına tevcih olunmuştur. Bir sene buradaki vazifesini deruhte ettikten sonra mazul iken 1055 Cemâziyelevvelinde (1645) Belgrad kadılığına²³, 1061 Cemâziyelevvelinde (1651) ise tekrar Üsküdar kadılığına tayin edilmiştir.

1061 Şevvâlinde (1651) Manisa kazasına naklolan Ahmed Efendi, kısa bir süre sonra azl ve 1067 Cemâziyelâhbirinde (1657) Edirne payesi ile beraber üçüncü kez Üsküdar kadılığına atanmıştır. Bu vazifesi de kısa bir müddet devam etmiş, 1068 Ramazanında (1658) Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa komutasında Yanova Kalesi üzerine düzenlenen seferde

²² Değerlendirme yargıları ve dipnotlarda sunulan ilave bilgiler haricinde Şeyhî 2018: 939-940'tan iktibasla hazırlanmıştır.

²³ Ramazan Ahmed Efendi'nin Belgrad kadısı olarak vazife aldığı bilgisi, *Zeyl*'deki hâl tercümesinin bulunduğu asıl yerde zikredilmemiş olup, eserin farklı iki yerinde geçmektedir (Şeyhî 2018: I, 722, II, 924).

ordu kadılığı ile memnûn kılınmıştır.²⁴ Fethin ardından 1069 Muharreminde (1658) dördüncü kez Üsküdar kadılığına getirilmiş, aynı yıl bir diğer Bilâd-ı selâse kadılığı olan Galata kazasına nakledilmiştir. 1070 Recebinde (1660) mütekaid olan Ramazan Ahmed Efendi'ye Birgi kazası arpalık olarak verilmiştir.²⁵ 1078 Muharreminde (1667) bineğinden düşmek suretiyle geçirdiği kaza sonucu vefat etmiş ve Üsküdar Karaca Ahmed Tekkesi yakınlarındaki Harmanlık mahallesine defnedilmiştir.

---

²⁴ Burada Şeyhî Mehmed Efendi'nin mezburun ordu kadılığı almasını "memnûn kılınmışlar idi" tabiriyle karşılması şöyle izah edilebilir: Askerî sınıfların hukuki meseleleriyle ilgilenmek ve sorumlu oldukları şer'î işleri görmek üzere seferlere iştirak eden ordu kadıları, mahrumiyet ve meşakkat gerektiren yükümlülükleri dolayısıyla bu hizmetlerinin ardından derhal derecelerinden daha yüksek kadılıklara tayin olunurlardı (bk. Uzunçarşılı 2014: 133-134). Ramazan Ahmed Efendi'nin ordu kadısı vasfıyla gerek Azak Kalesi'ne düzenlenen sefer sonrası Kudüs payesi alıp ardından Üsküdar kadılığına tevcih olunması, gerekse Yanova Kalesi'ne düzenlenen seferden kısa bir müddet sonra Galata kadılığı almasını da bu bilgi çerçevesinde değerlendirmek mümkün görünüyor.

²⁵ Arpalık; vezir, beylerbeyi ve sancakbeyleri gibi askerî sınıf ile ilmiye sınıfından mazul şeyhülislam, kazasker ve mevalinin geçinmeleri için tahsis olunan muvakkat mazuliyet maaşı veyahut tekaüd maaşını karşılayan bir tabirdir (Uzunçarşılı 2014: 122). Birgi kazasının Ramazan Ahmed Efendi'ye verilmesi ise arpalığın timar suretiyle tevcih edildiği anlamına geliyor ki bu, umumi olmayıp bazı nüfuzlu ulema için geçerli olan bir uygulama idi (bk. aynı yer).

	Görev Mahalli	Mahiyet/Statü	Paye	Tevcih Azl Tarihleri
1	Azak Kalesi	Ordu kadılığı		1051 Za 1642 Şub-Mar
2	Üsküdar (I)	Mahreç mevleviyeti	Kudüs	1054 Ca 1055 C 1644 Tem-Ağu 1645 Tem-Ağu
3	Belgrad	Devriye mevleviyeti		1055 Ca 1645 Haz-Tem
4	Üsküdar (II)	Mahreç mevleviyeti		1061 Ca 1651 Nis-May
5	Manisa	Devriye mevleviyeti		1061 L 1062 N 1651 Eyl-Eki 1652 Ağu-Eyl
6	Üsküdar (III)	Mahreç mevleviyeti	Edirne	1067 C 1067 L 1657 Mar-Nis 1657 Tem-Ağu
7	Yanova Kalesi	Ordu kadılığı		1068 N 1658 Haz-Tem
8	Üsküdar (IV)	Mahreç mevleviyeti		1069 M 1658 Eyl-Eki
9	Galata	Mahreç mevleviyeti		1069 R 1070 B 1658-9 Ara- Oca 1660 Mar-Nis

Tablo: Üsküdarî Ramazan Ahmed Efendi'nin (ö. 1667) tevcih edildiği kadılıklar

Ramazan Ahmed Efendi, farklı zaman aralıklarıyla dört kez Üsküdar kadılığına atanması dolayısıyla Üsküdarî nispesini almış olmalıdır. Ayrıca tekaüdünden vefatına kadar geçen yedi sekiz yıla rağmen yine Üsküdar'da medfun bulunmasından hareketle hanesinin de Üsküdar'da olduğu söylenebilir ki bu da nispesinin menşeyini açıklayan bir başka vechedir. Bir diğer husus olarak, gerek Anadolu'da gerekse orduda yürüttüğü kadılıklar dışında merkezde, üstelik mükerreren tayin olduğu yüksek kadılıklar, taşra kökenli bir âlim olarak Ramazan Ahmed Efendi açısından kayda değer birer ilmî-bürokratik hareketlilik olarak değerlendirilebilir.

Hâl tercümesinde mezburun Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa (ö. 1661) ile yakın bir ilişkisi olduğu da nakledilmektedir. Bu münasebet ise Köprülü'nün sadrazamlıktan evvel, Trablusşam'dan mazul olduğu bir esnada ödeyemediği bir borcu, Ramazan Ahmed Efendi'nin kapatması dolayısıyla başlamış ve bu hadise, ikili arasında sıkı bir muhabbetin

husulüne vesile olmuştur.²⁶ Mehmed Paşa'nın, sadrazamlık yıllarında serasker tayin edildiği Yanova Seferi'nde Ahmed Efendi'nin ordu kadısı olarak sefere iştirak etmesinde de söz konusu muhabbetin tesiri olduğu anlaşılmaktadır. İncelemesini yapacağımız Kasîde-i Bürde şerhini de Köprülü Mehmed Paşa'ya takdim eden Ahmed Efendi'nin Paşa'dan "fakîrün mu'în u dest-gîri" şeklinde bahsetmesi, bu ilişkinin aynı zamanda hamilik geleneği içerisinde de sürdürüldüğünü gözler önüne sermektedir. Gerek devrinde mevzubahis olan siyasi-askerî çalkantıların tazyik ve tesiri gerekse nispeten kısıtlı bir formasyona sahip olması dolayısıyla oğlu Fâzıl Ahmed Paşa'dan farklı olarak şair ve ediplere pek de iltifat göstermediği bilinen Köprülü Mehmed Paşa'nın (bk. Ercan 2012: 463-464) böylesi bir esere takdim mercii olarak muhatap olmasını – müellifle olan hususi yakınlığına binaen de olsa– zikre değer bir anekdot olarak değerlendirmemiz gerekir.

Bütün bu sayılanlardan başka, Üsküdârî Ramazan Ahmed Efendi'nin ilim ve maarif ile mütemyiz, gönlü şen dostlarla hemdem, kalp ehliyle refik, izzet ve ikram sahibi, şükür ve sena ehli bir kimse olduğu; bunun yanı sıra Farsçaya vâkıf olduğu, musikişinas ve şahnamehan olarak tanındığı, tabiatı ve sohbeti hoş, varlıklı bir zat olarak bilindiği de hakkında nakledilen sair bilgiler arasındadır. Hâl tercümesinde kendisine izafe edilen herhangi bir esere rastlamıyor isek de yukarıda yaptığımız tarihlendirme ve müellif tespit çalışmasına istinaden hem yaşadığı zaman ve zemin ile her bakımdan uyum göstermesi dolayısıyla hem de genel ve özel birtakım karinelere dayanarak Kasîde-i Bürde'ye XVII. yüzyılda yapılan Türkçe şerhlerden birinin kendisine ait olduğu düşüncesindeyiz.

2.2. Kasîde-i Bürde Şerhi

Bu başlık altında Üsküdârî Ahmed Efendi'nin Kasîde-i Bürde şerhini tanıtmaya ve tespit edebildiğimiz bilgiler ışığında şerh metnini çeşitli açılardan değerlendirmeye çalışacağız.

²⁶ Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa (ö. 1726-27), Köprülü'nün mazul olduğu yıllarda bazı önemsiz görevlerde bulunduğunu, bu tali vazifeler dolayısıyla mirî borçlarının giderek arttığını, hatta bu yüzden "kapı arasında" hapsolunduğunu nakleder (bk. Duman 2006: 18).

2.2.1. Genel Bilgiler: Eserin Takdimi ve Sebeb-i Telif

Şarihin kimliği hususundaki belirsizlikler dolayısıyla yukarıda yürütülen tarihlendirme çalışmasına göre 1658-1661 yılları arasına ait olan bu eser, kaside üzerine yazılan Türkçe şerhler arasında en erken tarihli metin olması hasebiyle ayrı bir öneme sahiptir. Belirtilen muhtemel tarih aralığı göz önünde bulundurulduğunda eserin şarih Ahmed Efendi'nin resmî vazife hayatının sonrası yahut son demlerinde kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Bu durumda eserin, Ahmed Efendi'nin vefat tarihi olan 1667 yılından en az altı sene evvel yazılmış olduğunu; gerek son vazife mahallinin Üsküdar ve Galata olması ve gerekse nispesini aldığı Üsküdar'da medfun bulunması dolayısıyla da şarihin eserini İstanbul'da, tahminimizce yine Üsküdar semtinde hazırladığını düşünebiliriz. Bir nüshaya göre Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'ya (ö. 1661), diğerlerine göre ise bizzat Sultan IV. Mehmed'e (1648-1687) takdim olduğunu gördüğümüz şerh metnine takdir edilen hususi bir isimlendirme söz konusu olmayıp, eser, literatüre *Şerh-i Kasîde-i Bürde* yahut *Şerh-i Kasîde-i Bânet Su'âd* adıyla yerleşmiştir.

İster takdim mercii olsun ister sadece medih kastıyla zikredilmiş olsun, her hâlükârda mukaddimedede adı geçen IV. Mehmed'in Kasîde-i Bürde'ye hususi bir ilgisi olduğunu burada özellikle belirtmemiz gerekir. Padişahın, Üsküdârî Ahmed Efendi'nin bu takdiminden birkaç yıl sonra, o sırada vak'anüvis olarak resmî hadisatı kaleme almakta olan ve Mukaddes Emanetlerin hizmetkârı vazifesindeki Has Odalı Abdurrahman Abdî Ağa'ya (ö. 1103/1692) da kaside üzerine bir şerh yazmasını ferman buyurması, bu alakanın en somut tezahürüdür.²⁷ Ayrıca Anadolu'ya birkaç seyahati bulunan Arap edip ve dil âlimlerinden Abdülkâdir el-Bağdâdî'nin (ö. 1093/1682), kasidenin en meşhur şerhlerinden biri olup diğer şarihler de büyük ölçüde kaynaklık eden İbn Hişâm'ın *Şerhu Bânet Su'âd*'ına yazdığı haşiyeyi yine IV. Mehmed'e ithaf etmiş olması (Hoca 1988: 230) da bu bağlamda hatırlanmaya değer bir başka anekdotdur. Padişah, tıpkı Ka'b b. Zühayr'ın Kasîde-i Bürde'si gibi

²⁷ *Vekâyi'nâme*'sinde yer verdiği bilgiye göre Abdî Ağa, bizzat Sultan IV. Mehmed'in emriyle kaleme aldığını belirttiği bu eserini, 14 Ramazan 1075 (31 Mart 1664) tarihinde huzurda bizzat arz ettiğini kaydetmiş ve padişahın mütalaa ve tahsini üzerine "üç dâne çerâğ" ihsana layık görülmüştür (bk. Derin 1993: 158).

yine Hz. Peygamber (s.a.v) için yazılmış olması dolayısıyla Bûsîrî'nin Kasîde-i Bürde'sine de aynı şekilde teveccüh göstermiştir. Bu ikinci manzume için yazdığı *Zübdetü's-Şürûhi't-Türkiyye* isimli eserde şarih Mustafa b. Ahmed el-Bosnevî'nin, IV. Mehmed'in Kasîde-i Bürde'ye fazlasıyla rağbet ettiğini görünce manzumeye bir şerh yazma teşebbüsünde bulunduğunu ifade etmesi (Mermer 2020: 402-403; Yazar 2011: 594-595) yine bu bağlamda zikri zaruri bir diğer bilgidir. Doğrusu bu alaka, onun edebî zevkini göstermesinin yanı sıra, bundan daha ziyade Peygamber Efendimize duyduğu derin muhabbetin izlerini de açıkça gözler önüne serer. Padişahın yine Abdî Ağa'ya mutat olarak siyer-i Nebî okuttuğunu ve metni zaman zaman gözyaşları içerisinde takip ettiğini, mezbur tarihçi *Vekâyi'nâme*'sinde bizzat kaydediyor (bk. Derin 1993: 220).

Bu önemli bilgilendirmenin ardından eserin içeriğine geri dönebiliriz. Arapça kısa bir hamdele-salvele ile esere başlayan Ahmed Efendi, burada bazı kasidelerin şerhi hususunda kimi kullarını muvaffak kılan Allah'a hamdettikten sonra kendisini takdim eder. İlim tahsiliyle olan yakın münasebeti ile âlim kişiliğini öne çıkardığı bu takdimde şarih, küçüklüğü itibarıyla pek çok ilmî seyahatte bulunduğunu ve bu vesileyle birçok büyük âlimden dersler aldığını belirtir. Üstadlarından göregeldiği tarz üzere ilim talebeleriyle ders mütalaasına devam ettikleri bir sırada içlerinden bazılarının Ka'b b. Zühayr'ın meşhur kasidesini okuduklarında mübarek lafızlarını tashih ve takrir, latif manalarını beyan ve tabir edecek bir şerhin olmayışından hayıflandıklarını ve buna binaen eseri kaleme almaya niyetlendiğini kaydeder. Kendisinden Bürde kasidesinin Arabî libası yerine İstanbul güzellerinin giydiği Rûm elbisesiyle boy gösterebileceği bir şerh arzu edildiğini aktaran şarih Ahmed Efendi, tam da bu latif benzetmeye uygun olarak manzumeyi şerhe giriştiğini ve faydanın umumi olması için de eseri açık bir Türkçe ile inşa ettiğini belirtir. Yine kasidenin gizlenmiş manalarını ve sair kapalı yönlerini açığa çıkaracağını dile getiren şarih, bu şekilde mezkûr şiirin "Bazı sözler sihir, bazı şiirlerse hikmetten ibarettir"²⁸ ve "Kime hikmet verilmişse ona pek çok hayır bahşedilmiştir"²⁹ gibi kadri yüce kelimeleri

²⁸ Ebû Dâvud, "Kitâbü'l-Edeb", 93/5007, 94/5011-12; Buhârî, "Kitâbü'l-Edeb", 90/6145.

²⁹ Bakara, 2/269.

muhatabına hatırlatacak şekilde, dolayısıyla içerisinde saklı pek çok hikmetle birlikte kendisini göstereceğini beyan eder.

Telif sebebine ilişkin olarak yapılan izahın ardından eseri takdim faslına geçen Üsküdârî Ahmed Efendi, yukarıdaki başlık altında da temas edildiği üzere eserini, metnin bir nüshasına göre Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'ya, diğerlerine göreyse bizzat Sultan IV. Mehmed'e takdim ettiğini dile getirir. Bununla birlikte bütün nüshalarda yer alan Bozcaada, Yanova ve Limni fatihi gibi takdim merciine ait hususi nitelemelerin daha ziyade Mehmed Paşa'ya işaret ettiği, padişahınsa burada hem edeben hem de Paşa'yı daha güçlü bir şekilde taltif edebilmek adına zikredildiği söylenebilir.³⁰ Takdim sırasında dikkat çekici olan bir husus da biraz evvelki latif benzetmenin burada da sürdürülerek vafedilen İstanbul güzelinin, yani Arabî bir kaside üzerine Osmanlı zevkine uygun bir tarzda yazılacak olan böylesi bir şerhin, mezkûr haminin devrinde revaç

³⁰ Tam bu noktada takdim merciinin niçin bu unvanlarla, yani Bozcaada, Limni gibi mıntıkların fatihi olarak anıldığı meselesiyle ilgili tali ama önemli bir not düşmek yerinde olacaktır. Bilindiği gibi IV. Mehmed dönemi, pek çok dâhilî problemin baş gösterdiği, asayiş ve muhalefet noktasında devletin çetin bir imtihan verdiği uzun ve kritik bir zaman dilimidir. Kaybedilen savaşlar sonrasında yenilerinin ayaklanması, devlete karşı caydırıcı bir güç olarak beliren sekbanların eşkıyalığa soyunması, yaşanan otorite boşluğundan istifade ederek valilerin başına buyruk hareket eder olması gibi birbirini ilişkili pek çok mesele, bu devirde içine düşülen dâhilî problemleri resmeder (bk. İnalçık 2018: 32-33). Güç ve istikrarın zaafa uğradığı, Kösem Mahpeyker Sultan ve Hatice Turhan Sultan gibi valide sultanların da etkin bir şekilde devlet idaresinde egemen olduğu bu devirde tecrübe edilen siyasi ve askerî başarısızlıklar, rekabet hâlinde bulunan devlet adamlarının ve etraflarında kümelenen grupların birbirini suçladıkları, dolayısıyla iç çekişmelerin ve muhalefet dilinin öne çıktığı birtakım gelişmelere sahne olmuştu. Bozcaada ve Limni adalarının Venedik eline geçmesi ise bu meyanda bardağı taşıran son damla idi. Bu gelişmeler yaşanırken IV. Mehmed Üsküdar'da ikamet etmekteydi. Haberi alan halk, kalabalıklar hâlinde Üsküdar'a geçmiş ve tepkilerini gösteren arzuhâleri padişaha takdim etmişti (Afyoncucu - Demir 2016: 140). Tabii olarak böyle bir tecrübenin ardından da söz konusu Ege adaları, bir güç ispatı ve gövde gösterisine dönüşmüş oluyordu. Anlaşılan o ki elimizdeki eserin Sultan IV. Mehmed ve elbette ki Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın zikredildiği takdim bölümünde, Paşa'nın bu adaların fatihi olarak tavsif ve tebci edilmiş olması da tam olarak bu hadise ve tecrübelerle atıfta bulunmaktadır. Bundan başka IV. Mehmed'in vafında yer alan "*hâfizu bilâdillâhi 'an ehli'l-bağyi ve'l-inâd*" ibaresini de aynı şekilde, idrak edilen dönemde yaşanan eşkıyalık, asker ayaklanmaları, iç muhalefet vb. gelişmelere paralel olarak değerlendirme lüzumu da yine kendisini hemen hissettiriyor.

ve itibar gördüğüne yönelik kritik ifadelerdir. Bu ifadeleri art arda isimleri zikredilen padişah ve onun sadrazamına birden teşmil ederek düşünmemizde herhangi bir beis yoktur. Yine de bu eğilim, daha ziyade devrin padişahı IV. Mehmed'i akla getirmektedir; zira kendisi, zaman-ı saltanatında tercüme faaliyetlerine büyük önem vermiş ve pek çok eseri Türkçeye tercüme ettirmiştir (bk. Arpa 2019: 236)³¹ ki söz konusu tercih ve eğilimin pek tabii olarak devlet adamları tarafından da benimsenerek uygulandığını düşünebiliriz.

Hami ve takdim merciinin zikri sonrasında kasidenin beyitlerinin tek tek ele alındığı şerh kısmına geçiş yapılır. Burada Bürde hadisesine yer verilmeyip doğruca şiirin izahına girişilmesi ise dikkat çekicidir. Arabî olsun Türkî olsun, kaside üzerine yazılan şerhlerin hemen tamamında yer alan bu bölüm, şiirin ortaya çıkış sebebine dair bilgi vererek bir tarihçe ortaya koyduğu gibi kasidenin daha iyi anlaşılması noktasında da muhatabın zihninde hazır bir zemin/bağlam oluşturma görevi üstlenmekte iken Ahmed Efendi'nin bu kısmı es geçmesi, üzerinde durulması gereken bilinçli bir tercihin ürünü de olabilir. Bu ihtimal ise takip edilecek usule dair verilen ipuçları doğrultusunda metni lafız ve anlam itibarıyla mahallî bir zemine çekeceğini ima eden şarihin, söz konusu tarihsel bağlamı mahsus göz ardı ederek hareket etmiş olabileceği öngörüsüne dayandırılabilir.

2.2.2. Şerh Usulü

Toplamda 56 beytin şerh edildiği eser dâhilinde öncelikle beyitlerin asıllarına yer verilmiş ve üzerinde durulan beyitler, iki aşamalı bir plan doğrultusunda incelemeye alınmıştır. İlk kısımda kelimelerin tek tek ele alındığı ve ibarelerin hem gramer hem de anlam bakımından masaya yatırıldığı bir gidişat söz konusu iken ikinci kısımda ise beyitlerin tercümelerine yer verildiği görülür. Bununla beraber metin boyunca – özellikle de kelimelerin incelendiği ilk aşamalarda– bu planın gerek usul

³¹ Devrinde pek çok önemli eserin Türkçe tercüme ve şerh edildiği IV. Mehmed dönemini, bu nokta-i nazarla inceleyecek müstakil bir araştırmanın, hem Türk dili ve edebiyatı tarihinin belirli bir dönemini aydınlatmak hem de devrin ilmî-entelektüel seyrini takip edebilmek açısından faydalı neticeler sağlayacağı kanaatindeyiz.

ve gerekse hacim bakımından aynı biçim ve istikrarla sürdürülmediğini de ifade etmek gerekir. Nitekim şerhin en başından itibaren dil bilgisi açısından doyurucu izahlar eşliğinde devam ettirilen bu bölümler, henüz yedinci beyit itibarıyla metinden tamamen çekilmiş ve başta takip edilen gramatik-semantik odaklı sistem, keskin bir kararla **kırık mana**³² usulüne döndürülmüştür. Arapça kasidelerde görülen keskin tematik değişimlere de bağlı olarak şarih Ahmed Efendi'nin, başladığı gidişatı teferruatlı bulmuş olması en muhtemel sebepler arasında zikredilebilir –ki bu noktaya birazdan farklı bir bağlamda tekrar değineceğiz–. Her hâlükârda buradaki bağlam açısından söz konusu inisiyatif, anlam aktarımının gramer izahlarına öncelendiğini gösteren kesin bir tavır olarak yorumlayabiliriz.

Eserin ilk bölümlerinde yer aldığını belirttiğimiz gramer izahlarına gelince, burada kasidenin en meşhur şarihi olarak bilinen İbn Hişâm en-Nahvî'nin Arabî şerhinin büyük ölçüde temel referans kaynağı olarak değerlendirildiğini görüyoruz.³³ Her ne kadar kaynağın ismi zikredilmemişse de gerek ilgili yerlerde kullanılan ayet-i kerimeler ve gerekse Cevherî, İmrüülkays, Ebü'l-Hasen, İmam Şâfiî, Cerîr gibi âlim ve ediplerin tespit ve beyitleri, bu iktibasların sabık Arabî şerhten hareketle nakledildiğini göstermektedir.

Tam da eserde iktibas edilen beyitlerden bahis açılmışken hem eserin diğer kaynaklarını hem de şerhin mütemayiz yönünü yansıtabilecek olan mühim bir noktayı ele almaya başlayabiliriz. Bu mühim nokta ise mukaddime bölümünde eserde takip edilecek usule dair yapılan açıklamanın en somut karşılığı olacak şekilde kurgulanan, **Arapça bir kasidenin Türkçe beyitlerle şerh edilmesi** teşebbüsüdür. Şarih Ahmed Efendi, kasideyi şerh ederken ilgili beyitte öne çıkan hissiyatı hedef kültüre ait mısralarla, dolayısıyla mahallî bir şiirsel duyuşla ifade etme gayreti içerisinde metnini oluşturmuştur. Girişte kasideyi bir güzele benzeten şarihin, onun üzerindeki Arap libasını İstanbul elbisesiyle

³² Özellikle Kur'ân ve hadis gibi temel dinî metinlerin talimi esnasında başvuru olan bu eğitim yöntemini; cümleyi teşkil eden söz ve söz gruplarını mümkün olan en küçük parçalara ayırarak sıralı bir şekilde öbeklerin tercümesini verme işi olarak tanımlayabiliriz.

³³ Bu pasajların karşılaştırılması, ilgili eserin şu neşri üzerinden yapılmıştır: İbn Hişâm 1428/2008.

değiştireceği iddiasının da böyle bir teşebbüs ile gün yüzüne çıkarıldığını görüyoruz. Diğer şerhlerden farklı bir uygulama olarak karşımıza çıkan bu sanatkârane usul, eski Arap şiirinin tipik örneklerinden biri olan Bânet Su'âd kasidesinde esen çöl rüzgârlarını tabiri caizse Boğaziçi meltemlerine dönüştürmüş gibidir. İstîşhad edilen bu divan şiiri örneklerinin yanı sıra eser boyunca sürdürülen fasih ifade tarzının, metni gerçekten de İstanbul zevkiyle buluşturduğunu ve netice itibarıyla şarihin ilgili vaadi doğrultusunda dikkate değer bir mesai ve başarı sergilediğini kaydedebiliriz. Şarihin aralıklarla dört defa Üsküdar kadılığına atanmış İstanbullu bir zat olmasının, söz konusu iddia ve başarıdaki payını da burada yeri gelmişken hatırlatmış olalım.

Eser boyunca yer verilen bu Türkçe şiirler hakkında genel bir bilgi verecek olursak, bunların ekseriyetle Necâtî, Hayâlî, Bâkî, Zeyrekî, Mihrî Hatun, Nef'î, Şeyhülislâm Yahya gibi divan şiirinin en büyük ustalarına ait olduğunu, bir kısmının da şairi belli olmayan berceste mısralardan oluştuğunu ifade edebiliriz. Bununla beraber eser boyunca şairlerden hiçbirinin adı zikredilmemiş ve beyitler, "... dediği gibi, ... dedikleri gibi" şeklinde iktibas edilmiştir. Şeyhülislâm Yahya Efendi ile Necâtî Bey, mısralarına diğerlerinden daha fazla yer verilen şairler olarak karşımıza çıkmakta olup, mezkûr şairlerin şuhane gazel üslubunda öne çıkmış isimler olmalarının bu seçimde önemli bir payı olmalıdır. Şarihin özellikle bu iki ismin şiirlerini beğendiği ve eserinde bunlara yer verdiğini de pekâlâ düşünebiliriz. Öte yandan kaynağı tespit edilemeyen birkaç beytin bizzat şarihe ait olma ihtimali söz konusu ise de "*Li-muharrihi*" gibi hususi herhangi bir kaydın belirtilmemiş olması, bu konuda kesin bir şey söylememize engel teşkil etmektedir. Yine de neredeyse bütün beyitlerin meşhur şairlere ait olması dolayısıyla bunun güçlü bir ihtimale karşılık gelmediğini de belirtmek gerekir.

Metinde yer verilen Türkçe beyitlerden bir kısmını, bağlamlarını da zikrederek burada dikkatlere sunabiliriz. Mesela mukaddime bölümünde kasidenin İstanbul tarzı üzere şerh edileceği hususu edebî bir dille ifade edilirken Şeyhülislâm Yahya'dan nakledilen,

Korkaram cennetde de uşşâk râhat bulmaya

Ögrenürse şîve-i hûbân-ı İstanbul'ı hûr

beyti; ayrılık ve hüznün temleriyle başlayan kasidenin ilk mısraının şerhinde bu manayla uyumlu olarak yine mezkûr şairden aktarılan,

Dilün bir kez sınık mir'âtine bakdı yüzün dürdi
Tecellî-i cemâlin varısa âdil-dâr çok gördi

beyti ile ikinci mısram şerhi sadedinde yine Yahya'dan nakledilen,

Kalur gider bugün gönül zülf-i yârdan gelmez
Safâ-yı Şâm'ı tuyan ol diyârdan gelmez

beyti; yine ilk beyitte geçen "kalb" ibaresinin Türkçe karşılığının zikri esnasında Hayâlî'den aktarılan,

Gönül derler ser-i kûyında bir dîvânemüz kaldı

mısraı; firak ve hicran duygularıyla dertlenen âşığın ahvalini ortaya koyan ikinci beytin şerhinde Zeyrekî'den iktibas edilen,

Firkat güninde ey serv geldükde sen kıyâme
İnnî ra'eytü dehran min hicrike'l-kıyâme

mülemmâ'ı; yine aynı yerde bu kez de Nef'î'den aktarılan,

Vuslat hevesin ko gam-ı hicrân ne belâdur
Var tâlib-i derd ol yûri dermân ne belâdur

matla'ı; hem mahbubenin karşı konulmaz cazibesine hem de onun tattığı şarabın lezzet ve soğukluğuna atıfta bulunan dördüncü beytin şerhinde Mihrî Hatun'dan nakledilen,

Niçe İskender'i la'lün zülâli
Suya iletirdi hem susuz getürdi

beyti; sevgilinin verdiği sözlerde durmayışı, vefasızlığı ve âşıkına türlü ıstırapları reva görüşü hakkındaki yedinci beytin şerhinde Necâtî Bey'in tam da bu manaya denk düşen,

Her ne dersen bulunur anda vefâdan gayrı
Bana lutf eyleyemez cevri ü cefâdan gayrı

matlaı; peşinden gelen ve yine "hulf-i va'd" temiyile öne çıkan sekizinci beytin şerhi esnasında yine Necâtî'nin kaleminden çıkan,

Bir alay oldı perî şîvelü âhû begler
Gözi âhûların alayına yâhû begler

Bir perî için akar iki gözüm çeşmeleri
Sakınun bilmiş olun ılıdur ol su begler

Bî-vefâluklar eder yolına cânlar verene
Acabâ böyle m'olur dünyede hep bu begler

Raht-ı bahtum götürü oda urarsan dutmaz
Bir iki gün beni bu dünyede mahcûb eyler

Kimseye uymasun ulaşmasun Allâh Allâh
Zülf-i bî-dîn ile ol gamze-i câdû begler

gazeli; yolculuk faslında tasvir edilen makbul/ideal deve (*nâka-i memdûha*) figürünün, üzerinde hiçbir haşeratın duramadığı parlak ve pürüzsüz teninden bahsedilen yirmi birinci beyit şerhinde Bâkî'den nakledilen,

Mücellâ sînesi âyine-i âlem-nümâdan yeg
mısraı, metinde geçen Türkçe beyitlerden bir kısmıdır.

Görüldüğü üzere bu nazım parçaları, bazen bir beyit bazense baştan başa bir gazelin aktarımı şeklinde metinde kendisine yer bulmuştur. Bu kapsamda metin dâhilinde Türkçe olarak 27 beyit, 4 mısra/müfred, 2 kıt'a, 1 murabba ve Necâtî Bey'e ait –yukarıda da nakledilen– 5 beyitlik bir gazel; yanı sıra Farsça 3 beyit ile Arapça-Türkçe mülemma bir beyte tesadüf edilmektedir. Tema itibarıyla bu nazım parçaları –gayet tabii bir şekilde– hüznün, ayrılık, hicran, vefasızlık, cevr ü cefa gibi Hz. Ka'b'ın kasidesinin içeriğiyle tam bir paralellik arz etmektedir. Şerh planının ikinci aşamasını oluşturan tercüme bölümlerine verilen müstakil başlıklar da bu içeriği, yani gerek Arapça gerekse Türkçe beyitlerde öne çıkan duyguları daha belirgin bir şekilde muhataba bildirmektedir; “Hâsıl-ı Ma'nâ-yı Mısrâ-ı Hüzn”, “Hâsıl-ı Ma'nâ-yı Beyt-i İftirâk”, “Hâsıl-ı Ma'nâ-yı Beyt-i Bî-sıdk”, “Hâsıl-ı Ma'nâ-yı Beyt-i Hulfi Va'd”, “Hâsıl-ı Ma'nâ-yı Beyt-i İrtihâl” örneklerinde olduğu gibi.

Burada dikkat çekmek istediğimiz bir başka husus da metnin başından beri takip edilen Türkçe beyit zikretme sıklığının, bir süre sonra oldukça seyrelmiş olmasıdır. Yukarıda bir başka bağlam etrafında tartıştığımız ve ilk bakışta şarihin istikrarı koruyamadığı şeklinde değerlendirilebilecek olan bu durum, aslında Arapça kasidelerde görülen keskin tematik değişimlerle yakından ilgilidir. Meseleyi şöyle açıklayabiliriz:

Birkaç istisna hariç tutulursa, eserde zikredilen beyitlerin hemen hepsinin gazel kaynaklı olduğu görülür. Bu ise Arap kasidelerinde aşk, ayrılık ve hicran temlerinden oluşan **nesib** bölümüne ait anlatım tarzını, klasik Türk edebiyatında gazellerin üstlendiğini göstermektedir. Dolayısıyla bu manalara karşılık gelebilecek Türkçe beyitleri bulma noktasında şarihin eli altında son derece zengin bir malzeme dökümü söz konusudur. Gelgelelim tam da nesib bölümünün ardından gelen **yolculuk** faslı itibarıyla Üsküdârî Ahmed Efendi'nin naklettiği Türkçe şiirlerde gözle görülür bir kesinti kendisini göstermiştir. Yineleyerek söyleyecek olursak bu durum, eski Arap şiirinin kendine mahsus özelliklerinden kaynaklanan teknik bir mesele gibi görünmektedir. Bu problem, biçimle ilgili olduğu kadar, belki de bundan daha ziyade içerikle alakalıdır. Nitekim konu aşk ve ayrılıktan deve tasvirlerine geldiğinde divan şiirinin bu ikinci tema açısından ilkinde nispetle verimli bir kaynak oluşturması elbette ki düşünülemez.³⁴ Aynı şekilde bu durumu, gramer izahlı ilerleyişin bir süre sonra kendisini kırık mana usulüne bırakması için de düşünebiliriz. Anlaşılan o ki şarih, beyitler öne sürerek konuyu çeşitlendiremeyeceği ve anlamı geliştirmek açısından oldukça kapalı görünen bir bağlam için lugavi açıklamalara girmeyi gerekli görmemiştir. Nitekim başında da belirtildiği üzere elimizdeki şerh metni, kasideyi bu açıdan tahlil etme gayesiyle değil, aynı manayı Osmanlı zevkiyle dile getirebilme düşüncesiyle hazırlanmıştır. Bir başka açıklama olarak, lugavi izahların aynı istikrarla devam etmeyişi, şarihin aynı yapıları daha evvel ele almasıyla irtibatlı olarak da düşünebiliriz. Ne olursa olsun, söz konusu meseleye bu açıdan baktığımızda, takip edilen usul ve usule dair sürekliliğin, sadece şarih ve onun donanımıyla ilgili olmayıp, aynı zamanda kaynak metnin hedef kültürde bir karşılığı olup olmamasıyla da ilgili olduğu ortaya çıkmaktadır, ki Bânet Su'âd üzerine yazılan Osmanlı şerhlerinin hemen her birinin bu konuda farklı bir tecrübe örneği ortaya koyarak zahiren kültürler arası uyumsuzluk gibi görünen bu problemi

³⁴ Buna rağmen deve güzellemesinin sevgili güzellemesi bağlamına alınarak –yani dolaylı yoldan– bazı mısralara atıfta bulunulduğunu nadir de olsa görüyoruz. Yirmi birinci beytin şerhi buna örnek olarak gösterilebilir. İlgili kısım şöyledir: “Kene didikleri böcek, ol nâkanun üzerinde yürimek murâd eyledükde kemâl-i melâsetinden beyâz sîneleri ve yanları musaffâ ve mücellâ olmağla karâr idemeyüp düşer. **Mısrâ'**; *Sîmin teninle eylesün sîm-i hâm bahs Mısrâ'*; *Mücellâ sînesi âyine-i âlem-nümâdan yeg didikleri gibi.*”

usta yorum ve birleştirmelerle bir zenginliğe dönüştürdüğünü de burada özellikle ifade etmeliyiz.

Şerh usulü etrafında son olarak da kelimelere verilen Türkçe karşılıklar ile beyitlerin tercüme tekniği üzerinde durabiliriz. Kelimelerin Türkçe karşılıklarının verilmesi noktasında kırık mana uygulamasına geçilene dek düzenli olarak kelimelerin sözlük anlamlarının verildiğini görüyoruz. Bazı örnekleri burada zikredelim: “Kalbden murâd fevâ’iddür ki ana kalb-i sanavberî derler. Lisân-ı Türkî’de yürek ve gönül dirler” (91a), “İsr; ‘akab ma’nâsınadır, ayağın ökçesidir” (92a), “*Lem yüfde*; fedâ olunmadı, ya’nî menn ü fedâ olunmaduk esîr gibidür” (92a), “*Ğadûdî’t-tarf*; kesr ü fütûrdan kinâyetdür, ğâyet makbûldür. Lisân-ı Türkî’de sûze bakışlı ve nazlı didikleridür, Fârisî’de gamze-zen ve gamze-kâr didikleridür” (93b), “*Avârid*; enyâbdan, ya’nî azı dişlerden sonra olan dişlere dirler” (95a), “*Zalm*; dişün suyıdır” (95a), “*İbtesemet*; tebessüm vaktinde dimekdür” (95a), “*Ma’lûl*; ikinci def’a hamr ile suvarılmışdur dimekdür” (95b), “*Ebtâh*; şol mesîl-i vâsî’a dirler ki içinde ufacuk taşlar ola” (96b), “*Meşmûl* demek, şimâl yeli tokunmağla ğâyet soğuk olmuş dimekdür. Bâd-ı sabâ didikleri rîh-i şimâldür. Hamr ğâyet bârid oldukça meşmûle dirler” (97a), “*El-kazâ*; göze ve suya düşen şey’e dirler” (97b), “*Savb*; matar ma’nâsınadır” (98a), “*Sâriye*; gice gelen buluttur, gice bulutunun yağmuru suyından dimekdür.” (98a)

Örneklerden de görüldüğü üzere kelimelere karşılık verilirken ibarenin Türkçede doğrudan bir karşılığı varsa o verilmiş, yoksa yine Türkçe kökenli kelimelerle ibare kısaca açıklanmaya çalışılmıştır. Kimi zaman Türkçe anlamıyla birlikte kelimenin farklı bir Arapça karşılığı da zikredilmiş, kimi zaman da Farsçadaki kullanımına atıfta bulunulmuştur. Ancak kırık mana uygulamasına geçildikten sonra birkaç istisna dışında kelimelerin müstakil anlam izahları üzerinde durulmamış ve karşılıklar, ibarenin beyit içerisinde aldığı görev doğrultusunda öbek olarak, kip ve ekleriyle birlikte Türkçeye aktarılmıştır. Burada da aynı şekilde günlük konuşma diline yakın, ekseriyetle Türkçe kökenli kelimelerin tercihine devam edilmiştir. Özellikle de deve tasvirlerinde sair binek hayvanları için de geçerli olan kısım ve vasıfların aktarımı sırasında mahallî tabirlerin daha fazla kendisini gösterdiğini ifade edebiliriz. Birkaç örneği burada şu şekilde zikredebiliriz:

(XVII) *Dahmun mukalleduhâ*, ol uzâfiranun mukalledi ki kılâdedür, ya'nî boynı kalındur. *Fa'mun mukayyedahâ*, anun mukayyedi ki kayd yiridür, ya'nî topuğidür, yumuşak ve semizdür. *Fî halkihâ*, anun yaradılışında vardır; *'an benâti'l-fahli*, erkek deve kızlarından; *tafdîlü*, efdaliyyeti vardır. (103b-104a)

(XVIII) *Ğalbâ'*, boynı kalın ve kısarakdur; *vecnâ'*, tulukları büyük ve söbürekdür; *'ulkûm*, ve dahi çok ve sık etlidir; *müzekkeratün*, erkekdür; *fî deffihâ*, anun yanlarında vardır; *sa'atün*, vüs'at vardır; *kuddâmuhâ*, anun önünde vardır; *mîlü*, mîl vardır. (104a)

(XXI) *Yemşî*, kene didikleri böcek, ol nâkanun arkası üzre yürür; *kurâd'* un cem'i *kirdân* gelür, *ğulâm'* un *ğilmân* geldiği gibi; *sümme tüzlikuhû*, andan sonra ol nâka kurâdı düşürür; *minhâ*, ol nâkadan; *lebân*, göğüsler; *ve akrâb*, dahi yanlar; *zehâlîlü*, yumuşacak ve tayıncakdur. (105b)

Beyitlerin tercümelerine yer verilen “Hâsıl-ı Ma'nâ” başlıkları altında takip edilen usul hakkında da bilgi vererek bu bölümü sonlandırabiliriz. Geride de belirttiğimiz gibi ilk aşamada takip edilen usul bir müddet sonra değişime uğradıysa da umumi anlamın aktarıldığı bu ikinci aşamalar kendi aralarında çok daha ahenkli ve standart bir görünüme sahiptir. **Nesib**, **yolculuk** ve **medih** bölümlerinin her birinde de kimi zaman son derece kısa ve hızlı geçilen beyitler olduğu gibi kimi zamansa açıklama ihtiyacına göre **tefsirî tercüme** olarak izah edebileceğimiz nispeten daha detaylı kompozisyonlara yer verildiğini görüyoruz. Türkçe beyitlerin bir kısmı şerh bölümünün ilk aşamalarında, bir kısmı ise tercüme katkı mahiyetinde bu ikinci aşamada zikredilmiş olup, bunlar da ekseriyetle **nesib** bölümünde kendisini göstermektedir. Öte yandan diğer bölümlerde nadir de olsa dolaylı yoldan bazı mısra ve beyitlere yer verildiği de görülür. Yine her üç bölüm açısından müşterek ve standart olan önemli bir nokta da umumi anlamın Türkçe cümle yapısına uygun olarak aktarılmış olmasıdır. Bu durumu, ilk aşamada çoğu kez kırık mana uygulamasına gidildiği için ikinci aşamada kelime kelime tercüme tekniğinden (*tahtellafz*) özellikle kaçınıldığı şeklinde yorumlayabiliriz. Esasen şarihin en önemli iddiası olarak karşımıza çıkan “İstanbul şerhi”

vaadi de bunu gerektirmektedir. Daha yakından görebilmek adına nesib, yolculuk ve medih bölümlerinin “Hâsıl-ı Ma'nâ” bölümlerinden birer pasajı burada nakledeyim:

(XII) Hâsıl-ı Ma'nâ-yı Beyt-i İnkıtâ': Ümîd-i vasl-ı cânândan bi'l-külliyeye me'yûs ve firkat ile kemâl mertebe me'lûf ve me'nûs olmağla hemân kurb-ı meveddetine, ya'nî gönül yakınlığına kânî' ve râzî oldum; vasl, murâdum degüldür.

Beyt;

Dil-i şeydâ n'ola meyl eylemezse vasl-ı cânâna
Ne zahmetler çeküpdür alışınca derd-i hicrâna

Beyt;

*Gerçi dârîm ez bisât-ı kurb himmet dâr nîst
Bende-i hâk-i şumâyîm ü senâ-h^vân-i şumâ³⁵*

didikleri gibi. (101b-102a)

(XVIII) Hâsıl-ı Ma'nâ-yı Beyt-i Bü'l-'aceb: Benât-ı fuhûlden bu bint, ebnâ-i ebâ'irden ibn gibidür. Hilkat ü cibilletde erkek yapılı olmağla sâ'ir benâtdan mümtâz ü ser-efrâzdur. Gerdeni kalın ve kavî, kısarakdur ve tulukları büyük ve söbürekdür. Sıfât-ı memdûhadandur ve dahi çok ve sık etlidir, sölpük ve loş degüldür. Ve dahi müzekkiradur, ya'ni erkek gibidür ve dahi yanlarında ve etrâfında vüs'at vardur, gûyâ ki İstanbul'da At Meydânı'dur. Ve dahi önünde mîl vardur demek, boynunun uzunluğundan kinâyetdür yâhûd bir mîl mikdârı yerden görür dimekdür. Pes imdi bu sıfât ile muttasıf olmağla hüsn ü cemâlde cemel-zâdeler içinde bu uzâfira-nâm kız, ananın bir dânecegidür.

Mısrâ';

Hak bağışlasun şol evlâd-ı kirâmı kim olur

didüğü gibi. (104a-104b)

³⁵ “Her ne kadar padişahın sarayından uzak olsak da himmet uzak değil; toprağınıza köle, size bir övücüyüz.” (*Hâfız Divanı*)

(L) Hâsıl-ı Ma'nâ-yı Beyt-i İrtihâl: Kureyş cemâ'atinün içinden kınından çıkmış şa'şâ'sı dünyâyı tutmuş bir kılıç zuhûr idüp ol seyfün sâhibi, Medîne-i Münevvere'ye hicretle me'mûr olup gitdikde ol cemâ'atün kâ'ili anlara didi: "Çün ki şeref-i İslâm'la müşerref oldunuz, devlet-i dünyâ vü ukbâ bulduñuz, Efendiniz ve Efendimiz, Medîne-i Münevvere'ye me'mûr olup hicret buyurdılar. Siz ne gününüze turursız?! Turman, hemân gidelim!" didi.

Beyt;

Turman yanalum âteş-i aşka yakılalum
Yolında anun ölmeyelüm de ne kalalum

didigi gibi. (115a)

2.2.3. Usule Dair Genel Bir Değerlendirme

Şerh usulü bakımından Üsküdârî Ahmed Efendî'nin eseri hakkındaki izlenim ve değerlendirmelerimizi toparlayacak olursak bunları maddeler hâlinde şöyle sıralayabiliriz:

- a) Elimizdeki şerh metni, usul açısından iki aşamalı bir plana dayanmakta olup, ilkinde kelime ve öbeklerin müstakil olarak ele alındığı, parçalı ancak genel itibarıyla anlam merkezli bir ilerleyiş söz konusudur. İlk beyitlerde evvela gramer ağırlıklı bir başlangıç ile kelimelerin Türkçe karşılıklarının verilmesi yönünde bir seyir esere hâkimken ilerleyen beyitlerde ise bundan vazgeçilerek tamamıyla kırık mana usulüne dönülmesi, tahlilden ziyade umumi anlam aktarımının öncelendiğini ortaya koymaktadır. Şerh bölümlerinin müstakil olarak başlıklandırılan ikinci kısımlarında ise –gerekli görülen yerlerde detaylandırılmak suretiyle– beyitlerin tercümelerine yer verilmiş olup, ilk aşamaya nispeten bu pasajlarda çok daha standart bir ilerleyiş söz konusudur.
- b) Gramere ilişkin izah ve tespitler ile beraber istişhad edilen Arapça beyitler hususunda, ismi zikredilmemiş de kasidenin en meşhur şarihlerinden İbn Hişâm en-Nahvî'nin şerhi esas kaynak olarak

kullanılmıştır. İbarelerin izahı bağlamında metin boyunca istifade edilen tek kaynak da bu eserden ibaret görünmektedir.

- c) Eser, zikredilen Türkçe beyitlerin yanı sıra gerek sade, anlaşılır ve Türkçe cümle yapısına uygun ifade ve tercüme tarzı, gerekse mümkün mertebe günlük kullanımdaki kelimelere yer verilmesine yönelik inisiyatiflerle birlikte pek çok açıdan kaynak kültürü hedef kültüre uyarlama gayreti içerisinde olmuş, bu ise dolaylı olarak şerhi telife yaklaştıran bir rol üstlenmiştir.
- d) Eserde Arabî beyitler mümkün mertebe aynı temadaki Türkçe beyitler eşliğinde ele alınmak istenmiş, bu anlamlı mesai ise Arap edebiyatının klasikleşmiş en meşhur örneklerinden birinin, Türk edebiyatının en büyük üstadlarının şiirleriyle şerh edilmesi şeklinde oldukça dikkat çekici bir tecrübe ve yaklaşım modelini netice vermiştir. Doğrusu, metnin söz konusu literatür içerisindeki en mütemyiz vasfı da bu özelliği gibi görünmektedir.³⁶

Sonuç

Üsküdarî Ahmed Efendi'nin incelemeye çalıştığımız bu eseri, Ka'b b. Züheyr'in Kasîde-i Bürde'si üzerine yazılan tespit edebildiğimiz ilk Türkçe şerh olmasına rağmen –Arabî şerhlerin izinden giderek ekseriyetle bu metinlerin birer tercümesi özelliği gösteren ilk şerh örneklerinden farklı olarak– manzumeye mahallî bir duyuş kazandırma gayretinde olması dolayısıyla özellikle dikkat çekmektedir. Arap edebiyatının şaheserlerinden biri olan bu şiirdeki manaları, söylendiği tarihten tam bin sene sonra, İstanbul zevkine uygun bir eda ile ortaya koyacağını ileri süren şarih, kasideyi klasik Türk edebiyatının önde gelen şairlerinin beyitleri eşliğinde okumayı önerir. Bu ise hissiyatın hedef kültürdeki kendine mahsus karşılığının keşfedilmesi, birbirine uzak görünen iki kültürel arkaplanın müşterek bir zeminde buluşması ve

³⁶ Her ne kadar manzumeyi Türkçe beyitler eşliğinde şerh etme teşebbüsüne, XIX. yüzyıl şarihlerinden Antakyalı Necib Bey'in *İs'âd: Bânet Su'âd Şerhi* isimli eserinde de tesadüf ediliyor ise de, Ahmed Efendi şerhi, hem bunu hususi bir hedef olarak belirlemiş olmakla hem de zikredilen Türkçe beyitlerin sayı ve sıklığı bakımından söz konusu şerhten çok daha özel bir öneme sahip görünmektedir.

böylelikle şiirin “klasik” doğasının ön plana çıkmasını netice veren özgün bir şerh modelinin nüvelerini bünyesinde taşır. Bu anlamda vaadini gerçekleştirme hususundaki başarısı ve zaaflarıyla birlikte elimizdeki metni her hâlükârda anlamlı bir arayışın mahsulü olarak değerlendirmemiz gerekir.

Yeri geldikçe zikredilen divan şiiri örneklerinin yanı sıra Türkçe cümle yapısına uygun ve tekellüften uzak bir ifade ve tercüme tarzının muhatabı karşılması, ayrıca mümkün merteye günlük kullanımda yer edinmiş kelimelerin öncelenmesi, metindeki dikkat çeken bir diğer noktayı oluşturmaktadır. Eserin, devrinde Türkçe telif ve tercüme faaliyetlerinin ivme kazandığı IV. Mehmed’e takdim edilmiş olması ise bu anlamda bir tesadüf olmamalıdır. Bütün bu kayda değer inisiyatiflerle birlikte kaynak kültürü pek çok açıdan hedef kültüre uyarlama gayreti içerisinde olan eserin aynı literatürdeki diğer şerhlere nispeten azımsanmayacak sayıda nüshasının tespit edilmiş olması ise bu mesainin müspet bir aksi olarak mülahaza edilebilir.

Kaynakça

- AFYONCU, Erhan - DEMİR, Uğur (2016), *Turhan Sultan*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- AĞIRMAN, Cemal (2015), “Tarih ve Tabakat Kitaplarında Üsküdârî Nisbesiyle Anılıp Adından Söz Ettiren Üsküdarlı Bilginler”, *Üsküdar Sempozyumu II: 12-14 Mart 2004 Bildiriler*, C. II, İstanbul, Üsküdar Belediyesi, 485-512.
- ARPA, Recep (2019), “Ulemâ ve Himâye İlişkisi Bağlamında Osmanlıda Kitap İthâf Geleneği: Osmanlı Padişahları ve Devlet Adamlarına İthâf Edilen Tefsirler”, *Osmanlı’da İlm-i Tefsir* (ed. M. Taha Boyalık - Harun Abacı), İstanbul: İSAR Yayınları, 2019, 181-279.
- Âşık Çelebi (2018), *Meşâ’irü’ş-Şu’arâ* (haz. Filiz Kılıç), <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-210485/asik-celebi-mesairus-suara.html> (01.02.2021).
- AYÇİÇEĞİ, Bünyamin (2015), “Bûsîrî (ö. 696/1297 ?)’nin Kasîdetü’l-Bürde’sinin Diyarbakırlı Mehmed Said Paşa (ö. 1308/1892) Tarafından Yapılan Mensur ve Manzum Tercümesi”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, XV, 27-102.

- CEYLAN, Ömür (2010), "Şerh / Türk Edebiyatı", *DİA*, XXXVIII, 565-568.
- Cürcânî, Abdülkâhir (1992), *Delâ'ilü'l-Î'câz* (thk. Mahmud Muhammed Şakir), Kahire: Şirketü'l-Kuds.
- ÇETİN, Nihat M. (1973), *Eski Arap Şiiri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- DERİN, Fahri Çetin (1993), *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâme'si*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Devletşah (1963), *Tezkiretü'ş-Şu'arâ* (*Tezkire-i Devletşah*) (çev. Necati Lugal), Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- DUMAN, Mahmut (2006), *Köprülü Mehmed Paşa: Hayatı, Şahsiyeti ve Faaliyetleri*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi.
- DURMUŞ, İsmail (2006), "Nazîre", *DİA*, XXXII, 455-456.
- ERCAN, Özlem (2012), "Baba-Oğul Sadrazamların Şairlere Farklı Yaklaşımları ve Fâzıl Ahmed Paşa'ya Yazılan Manzumeler", *Turkish Studies*, VII/II, 461-480.
- FAKHÎ, Ebü'l-Îd Tâhir (2010), "Bânet Su'âd ve Şurûhuhâ", *Âlemü'l-Kütüb*, XXXI-XXXIV/IV, 475-496.
- FAROQHI, Suraiya (2018), *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak* (çev. Gül Çağalı Güven - Özgür TÜresay), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Fatîn Davud (2017), *Hâtîmetü'l-Eş'âr* (*Fatîn Tezkiresi*) (haz. Ömer Çiftçi), <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-195831/fatin-tezkiresi.html> (01.02.2021).
- GÜLER, Ömer Said (2016), *Mollacıkzâde Mehmed Râ'îf'in Ziyâ'u'l-Fu'âd fî Şerhi Bânet Su'âd İsimli Kasîde-i Bürde Şerhi (İnceleme-Metin-Sözlük-İndeks)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi.
- HABEŞÎ, Abdullah Muhammed (2004), *Câmi'u'ş-Şurûh ve'l-Havâşî*, Abudabi: Mecma'u's-Sekafi.
- HAMİDULLAH, Muhammed (2004), *İslâm Peygamberi* (çev. Mehmet Yazgan), İstanbul: Beyân Yayınları.
- HOCA, Nazif (1988), "Abdülkâdir el-Bağdâdî", *DİA*, I, 230-231.
- İbn Hişâm, Cemâleddîn Ebü Muhammed (1428/2008), *Şerhu Bânet Su'âd* (thk. Senâ Nâhid er-Rîs), Kahire: Mektebetü'l-Mütenebbî.
- İbn Kuteybe (2006), *Kitâbü'ş-Şi'r ve'ş-Şu'arâ* (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), Kahire: Dârü'l-Hadîs.

- İbn Sellâm el-Cumahî (ts.), *Tabakâtü'ş-Şu'arâ* (*Tabakâtü Fuhûlî'ş-Şu'arâ*), Beyrut: Dârü'n-Nehdati'l-Arabiyye.
- İNALCIK, Halil (2018), *Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- MAXİM, Mihai (2013), "Yanova", *DİA*, XXXIII, 316-317.
- Mecmû'a-i Kasâ'id ve Resâ'il*, İÜ Nadir Eserler Ktp., nr. 603.
- Mehmed Süreyya (1996), *Sicill-i Osmânî*, c. III (haz. Nuri Akbayar), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- MERMER, Kenan (2020), *Klâsik Şerh Geleneğinde Üslûp: Kasîde-i Bürde Örneği*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- ÖZ, Şaban (2008), *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, İstanbul: İSAR Vakfı Yayınları.
- ÖZTÜRK, Mehmet Cemal (2004), "Hazret-i Pîr Seyyid Ahmed Raûfî el-Üsküdârî Hayatı ve Eserleri", *Üsküdar Sempozyumu I: 23-25 Mayıs 2003 Bildiriler*, c. II, İstanbul, Üsküdar Belediyesi, 404-421.
- Sâdık Vicdânî (1338-1341), *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye'den Halvetiyye Silsilenâmesi*, İstanbul: Evkâf-ı İslâmiye Matbaası.
- SAVRAN, Ahmet (2001), "Ka'b b. Züheyr", *DİA*, XXIV, 7-8.
- SEZGİN, Fuat (1422), *GAS: İstidrâkât alâ Târîhi't-Türâsi'l-Arabiyye: Kısmü'ş-Şi'r ve Fikhu'l-Luga*, c. VII (Arapçaya çev. Muhammed Naîmî - Kâsim Naîmî), Cidde: Dârü İbni'l-Cevzî.
- Şeyhî Mehmed Efendi (2018), *Vekâyi'u'l-Fuzalâ* (haz. Ramazan Ekinci), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- TÜLÜCÜ, Süleyman (1982), "Ka'b b. Züheyr ve Kasîde-i Bürde'si Üzerine Notlar I", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, V, 159-173.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (2014), *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- ÜNAL, Muhammet Osman (2005), *Kasîde-i Bürde (Bânet Su'âd) İle İlgili Yapılan Çalışmalar (Tespit ve Tanıtım)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi.
- YAZAR, Sadık (2011), *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- YAZAR, Sadık (2018), "Amasyalı Seyyid Hüseyin Efendi ve Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi", *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, II/III, 145-187.

YEŞİLDAĞ, Abdussamed (2013), "Bânet Su'âd Kasîdesine Yapılan Çalışmaların Tesbiti Üzerine-I", *Nüsha*, XXXVI, 7-42.

Ek I: Şerhe Dair Bilgi Tablosu

Şair	Ka'b b. Züheyr b. Ebî Sülmâ b. Riyâh el-Müzenî (sahabi, Muhadramûn şairi, ö. 24/645 [?])
Manzume	<i>Kasîdetü'l-Bürde</i> <i>Kasîdetü Bânet Su'âd</i> <i>Kasîdetü'l-Lâmiyye</i>
Şarih	Üsküdârî Ramazan Ahmed Efendi (ö. 1078/1667)
Mesleği	Müderris, mevleviyet kadısı (Manisa, Belgrad, Üsküdar, Galata kazalarında)
Memleketi	Maraş, Halep eyaletine bağlı
Şerhin Hususi Adı	- yok -
Takdim Mercii	Bir nüshaya göre Köprülü Mehmed Paşa (ö. 1661), diğerlerine göreyse Sultan IV. Mehmed (1648-1687)
Eserin Tarihi	1 Eylül 1658 ile 31 Ekim 1661 tarihleri arasındaki üç yıl içerisinde
Yazım Yeri	Üsküdar, İstanbul
Kaynakları	<ul style="list-style-type: none"> • Gramer izahları ile Arapça beyitler hususunda istifade edilen temel kaynak: İbn Hişâm el-Ensârî en-Nahvî (ö. 761/1360), <i>Şerhu Bânet Su'âd</i> • Farsça ve Türkçe beyitlerin kaynakları: Hâfız-ı Şîrâzî, Necâtî, Hayâlî, Bâkî, Zeyrekî, Mihrî Hatun, Nef'î ve Şeyhülislâm Yahya'nın divanları yahut bu şairlerin şiirlerinin yer aldığı tezkire ve mecmua türü eserler
Şerh Edilen Beyit Sayısı	56 beyit
Tespit Edilen Nüsha Sayısı	9 nüsha

Yazmaların Künye Bilgileri	Süleymaniye Kütüphanesi: Esad Efendi, nr. 924/7; Fatih, nr. 5333/5; Halet Efendi ve Eki, nr. 104; Hasan Hüsni Paşa, nr. 1013/1; Laleli, nr. 3657/3; Nuruosmaniye, nr. 4005; Nuruosmaniye, nr. 2222/3; Hacı Selim Ağa Kütüphanesi: Kemankeş, nr. 482; İzmir Millî Kütüphane: Türkçe Yazmalar, nr. 1561.
Öne Çıktığı Hususlar	<ul style="list-style-type: none"> • Diğer pek çok şerhten farklı olarak Bürde hadisesine eser dâhilinde yer verilmediği • Şerh boyunca gramer tahlili, lügat izahı, kırık mana verme gibi farklı açıklama yöntemlerine başvurulduğu, bununla birlikte genel olarak lafızdan ziyade mana odaklı bir şerh yönteminin benimsendiği ve bu bakımdan eserin aktarma özelliği ağır basan bir şerh metni olarak karşımıza çıktığı • Gramer izahları ve Arapça beyit istişhadında büyük ölçüde sabık Arabî şerhe (İbn Hişâm) müracaat edildiği, kelime karşılıklarının verilmesi ve Türkçeye tercüme hususlarında ise tamamen özgün bir çabanın sergilendiği • Şerhin başta belirtilen hedeflerine binaen Arapça kasidenin Türkçe beyitlerle izah edildiği, bu noktada Necâtî Bey ve Şeyhülislâm Yahya Efendi'nin gazelleri başta olmak üzere divan şiirinin büyük temsilcilerinin berceste mısralarına eserin ilgili bölümlerinde yer verildiği • Eserde kökeni Türkçe olan ve günlük kullanıma ait kelime yoğunluğunun önemli bir yekûn teşkil ettiği • Beyitlerin tercümesinde gerekli noktalarda tefsirî tercüme tekniğine başvurulduğu

Ek II: Mukaddime ve İlk Beytin Şerhi*

[88b]

Bismillāhirrahmānirrahīm

*Elḥamdulillāhillezī veffaka ba'da 'ibādihī li-şerhi ba'di'l-kaşā'idi ve ce'alehū zer'aten yürtekā bihā ile'l-merātibi ve'l-makāşid, ve's-şalātu 'alā nebiyyihī Muḥammedin 'azīmu'l-ḥulki ve kebīrū'l-meḥāmididi ve 'alā ālihī ve aşḫābihī yenābī' u'l-'ulūmi ve'l-fevā'id.*³⁷

Ve ba'd;

Şıdḳ u vefā erbābinuñ nām-dārı ve ṭarīḳ-i 'ilmüñ emek-dār u ihtiyārı, ya'nī el-fakīr Aḥmed el-Üsküdārī ḡafera zūnūbehu'l-Melikū'l-Bārī dēr:

"Uṭlubu'l-'ilme mine'l-mehdi ile'l-laḥd"³⁸ ve daḡi "Uṭlubu'l-'ilme vele v bi's-Sīn"³⁹ hadīs-i şerīflerinüñ maẓmūn-ı münīfleri üzre şıḡar-ı sinnümden bu āna gelince diyār-ı 'Arab u 'Acem'i geşt ve niçe seyāḡat-i kūh u deşt ile niçe kibār-ı 'ulemāya yetişüp her birinden okuyup ḡayr du'ālarını almaḡla [89a] zerre-veş mişāl-i āfitāb olan 'ilm-i şerīflerinden behre-yāb olup üstādlarımızdan göregeldiḡümüz ṭarz üzre talebe-i 'ilm ile ifāde ve istifāde üzre iken iḡlerinden ba'zılar *Bānet Su'ād* kaşīde-i şerīfesi –ki şaḡābe-i kirām olan Ka'b bin Zūheyr ḡazretlerinüñ olup ḡazret-i Peyḡamber şallāllāhu 'aleyhi vesellemüñ ḡuzūr-ı şerīflerinde kırā'at eyledüklerinde ḡāyet ḡazẓ etmekle bürde-i şerīfelerini iḡsān ile teşrīf buyurduḡları kaşīde-i bürde-i mübārekedür, ḡālbuki anuñ elfāz u me'ānīsinde ne mertebe 'uşret ü şü'übet olduḡı ve erbāb-ı sūḡandan niçe fuẓelā, *kemā yenbaḡi*, ḡallinde 'āciz ḡaldıḡı, ehl olanlaruñ ma'lūm-ı şerīfleridür– ol kaşīdenüñ kırā'atini murād edinüp okudıḡlarında, "N'olaydı bunuñ elfāz-ı şerīfesini böylece taşḡih ü takrīr ve me'ānī-i

* Çeviriyazıda esas alınan nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, nr. 3657/3.

³⁷ "Hamd, bazı kullarını yine bazı kasidelerin şerhi hususunda muvaffak eyleyen, onları kısa bir sürede murad edilen maksat ve mertebelere ulaştıran Cenab-ı Hakk'a; salāt ve selam ise O'nun kutlu nebisi, üstün yaratılışlı ve en yüce övgülerin sahibi olan Efendimiz Muhammed (s.a.v) ile ilmin ve her türlü hayrın menbaı olan āli ve ashābı üzerine olsun."

³⁸ "Beşikten mezara kadar ilim tahsil edin."

³⁹ "İlim Çin'de de olsa ona talip olun."

lañfesinden bu vechle beyân ve ta'bir olunmağ üzere bir şerh olaydı, çatı bî-nazir olurdu; belki sebep-i mağfîret olup kıyâmete dek bir tuhfe eser kalurdu. Ve dañı ol cevân-ı şîrîn-i 'Arab ve ol nigâr-ı melih u mü'eddeb, hâlâ teleffu' ^[89b] u telaññuf eyledüğü 'Arabî libâs i'tibârından ve kamîş u dir' u izârından pâk şoyunup elbise-i fâñire-i dilberân-ı Rûm, bâñuşuş tarz-ı hûbân-ı İstanbul ile kendüye zîb u fer vërse, **şâ'irüñ;**

Çorqaram cennetde de 'uşşâk râhat bulmaya

Öğrenürse şîve-i hûbân-ı İstanbul'ı hür

dédüğü gibi dest-efşân u raqs-künân, meydân-ı hüsnde hîrâm eylese, aşub vaktinde kıyâmet çopup görenler, **beyt;**

Bu âşûba mey-i la'lüñ midür şahbâ⁴⁰ mıdur bâ'ış

Kıyâmet mi çopar ol kâmet-i bâlâ mıdur bâ'ış

dédüğü gibi mest ü lâ-ya'kil olup, **beyt;**

Mest ü lâ-ya'kil eder âdemi câm-ı Cem-i 'ışk

Geçürür iki cihândan kişiyi 'âlem-i 'ışk

dédüğü gibi ve dañı **beyt;**

Niçe taqrîr édeyüm 'aklı gider her görenüñ

Çeşmi cādū şaçı sünbül lebi mül çaşı hilâl

dédüğü gibi dem-beste vü hayrân olurlar idi" demeleri ile bu fakîr dañı ber-vefç-i merâm, ol serv-hîrâmuñ 'Arabî libâslarını pâk şoyup Rûmî fâñir libâslara çoyup reftâr murâd eyledükde, **kıt'a;**

Reftâre gelse rûñ-ı muşavver revân olur

Güftâre gelse mu'ciz-i 'İsâ beyân olur

Ol çaşı yâ ^[90a] vü çamzesi Tâtâr'ı toğrısı

Âdem çekince sineye çaddi kemân olur

dédüğü gibi fâ'idesi 'âmm olsun déyü faşîñ Türkî lisân üzere şerhe 'azîmet olundu; bir vech-ile ki ebkâr-ı me'ânîsi mu'dîlâtın izâle vü def' ve niçâb-ı muğlakât-ı elfâzını vech-i mestürından keş ü ref' édüp âfitâb-ı cemâli ziyâ-güster-i 'âlem olduğda, görenler "*Bârekallâh, inne mine'l-beyâni le-sihîran ve inne mine's-şî'ri le-ñikmeten*⁴¹; *ve men yü'te'l-ñikmete fe-çad ütiye*

⁴⁰ Sehven "şabâ" şeklinde

⁴¹ "Sözlerden bazıısı sihir, şiirden bazııysa hikmetten ibarettir." (Ebû Dâvûd, "Kitâbü'l-Edeb", 93/5007, 94/5010-11-12 –son iki yerde *ñikmeten* yerine *ñikmen*

*hayran keşîra*⁴²” dèyü kemâl-i hüsninde hayrân u engüşt-gezân olalar. Lâkin ol nigâr-ı serv-reftâr u ol maḥbûb-ı ‘âlî-miḳdâr, şol zamânda revâc ü i’tibâr bulur ki Yanova ve Bozca-aṭa ve İlimiye fâtiḫi olan; şevketlü, ‘azametlü pâdişâh-ı zıllullâhi fi’l-‘âlem, mâlikü riḳâbi’l-ümem, mevlâyî müülûki’l-‘Arabi ve’l-‘Acem, ḫâfîzu bilâdillâhi ‘an ehli’l-bağyi ve’l-‘inâd, nâşîru ‘ibâdillâhi ‘an ehli’z-zulmi ve’l-fesâd ...

Kıta;

Āfâkı şehâ ma‘deletüñ nûrı pür êtsün
 Hürşîd gibi encümen-i dehre çerâğ ol
 Dādâr-ı cihân eylesesün^[90b] ‘âlemi sensüz
 Her ḳande iseñ pâdişehüm dünyede şağ ol

... *elâ ve hüve’s-sultânü’bni’s-sultân es-sultân el-ğâzî Meḫemmed Ḫân ibnü’s-sultân İbrâḫîm Ḫân ibnü’s-sultân Aḫmed Ḫân, ḫalledallâhu ḫilâfeteḫü ve ebbede salṭanateḫü mâ-dâreti’ş-şuhûri ve’l-‘ezmân ḫâzretlerinüñ vezîr-i a‘zam-ı bî-nazîri ve bu faḳîrüñ mu‘în u dest-gîri olan ‘izzetlü ve sa‘âdetlü, ‘âlim ü ‘âdil ve ğâzî Meḫemmed Paşa yesserallâhu mâ-yaḫtâru ve mâ-yeşâ’ ḫâzretlerinüñ zîver-i ḳabûli ile ârâste ve iltifât-ı dil-pezîri ile pîrâste buyurıla.*

Mısrâ‘;

Ṭül-i ‘ömr ile mu‘ammer êde Ḫaḳ. Āmîn, ya mucîbe’s-sâ’ilîn.

Bismillâhirrahmânirrahîm

[1]

بَانَتْ سَعَادُ فَقَلْبِي الْيَوْمَ مَتْبُولُ

مَتَّبِعُ إِتْرَهَا لَمْ يُفَدَ مَكْبُولُ

*Bānet Su‘ādu fe-ḳalbi’l-yeome metbülü
 Mütetyemun işrahâ lem yüfde mekbülü*

kaydıyla–; Buhârî, “Kitâbü’l-Edeb”, 90/6145 –sadece ikinci kısmı ile ve *le-ḫikmeten* yerine *ḫikmeten* kaydıyla–)

⁴² “Kime hikmet verilmişse ona pek çok hayır bahşedilmiştir.” (Bakara, 2/269)

Bānet, fi'l-i mazīdür, *fāraḳat* ma'nāsınadır; *zīrā bāne-yeḳbīnu-beynen ve beynūneten* dērler. *İzā fāraḳat firāḳan ba'iden*; ziyāde ırāğ olduğı vakte. *Su'ād*, lafzan merfū', anuñ fā'ilidür; te'nīs-i ma'nevī, 'alem-i ^[91a] lā-yunşarīfdür, 'ikāb ve zīnet gibidür. Harf-i rābi', te'nīs maḳāmına ḳā'imdür. Su'ād, gerek ḫaḳīqaten gerekse iddi'ā'en şā'irüñ maḫbūbe-i mühevviyesinüñ ismidür. *Fe-ḳalbī*, fā birkaç ma'nāya gelür. Evvelā mücerred sebebiyyet için gelür; *in ci'tenī fe-ene ükrimūke* gibi. İkinci mücerred 'aḫf için gelür; *cā'enī Zeydun fe-'Amrun* gibi. Üçüncü hem 'aḫf hem sebebiyyet için me'an gelür; Allāhu Te'ālā Ḥazretleri'nüñ "*Fe-vekezehū Mūsā fe-ḳadā 'aleyh*"⁴³ ve daḫi "*Fe-teleḳḳā Ādemu min Rabbihī kelimātin fe-tābe 'aleyh*"⁴⁴ ḳavl-i şerīflerindeki gibi. Bu beytde vāḳi' *fe-ḳalbī*'deki fā, bu ḳabildendür. Ḳalbden murād, fevā'iddür ki aña ḳalb-i şanavberī dērler; lisān-ı Türki'de yürek ve gönül dērler.

Mışrā';

Gönül dērler ser-i küyında bir dīvānemüz ḳaldı

Bir ḫâlde sâbit ü ber-ḳarār olmayup dā'imā taḳallüb ve ıztırāb üzere olmağla ḳalb dēdiler. Ve daḫi ḳalb, 'aḳl ma'nāsına da gelür; Allāhu Te'ālā Ḥazretleri'nüñ "*İnne fi zālīke le-zīkrā*"⁴⁵ *li-men kāne lehū ḳalbun*"⁴⁶ ḳavl-i şerīflerindeki gibi, *zīrā* bunda ḳalbden murād fevā'id olsa, cem'i-i efrād-ı insān, zevi'l-i'tibār olmaḫ lāzım gelürdi. Pes 'aḳl, murād ^[91b] idüğü müte'ayyen ve mütebeyyendür. *Ḳalbī*, taḳdīren merfū' mübtedādur, yā-yı mütekellime izāfetle ta'rif kesb eylemişdür. *El-yevm*, zarfiyyet üzere manşubdur, zarfda 'āmil-i mu'aḫḫar *metbül*'dür. Zārüret-i şir için te'hīr olunmuşdur. Gāh olur yevm 'ıtlāḳ olunup gündüz murād olunur ki gece muḳābilidür ve gāhī yevm 'ıtlāḳ olunup muḫlak vaḳt ve zamān murād olunur; Allāhu Te'ālā Ḥazretleri'nüñ "*Ve atū ḫaḳḳahū yevme ḫaşādih*"⁴⁷

⁴³ "Mūsā (aleyhisselām) ona öyle bir yumruk indirdi ki hemen oracıkta işini bitirdi." (Kasas, 28/15)

⁴⁴ "Âdem (aleyhisselām) Rabbinden emirler alup bunları yerine getirdi, Rabbi de bunun üzerine onun tövbesini kabul etti." (Bakara, 2/37)

⁴⁵ Sehven "le-'ibraten" şeklinde

⁴⁶ "Şüphesiz bunda akli olan kimseler için bir öğüt vardır." (Kâf, 50/37)

⁴⁷ "Hasat günü de onun hakkını verin." (En'âm, 6/141)

ķavı-i Őeriflerindeki gibi ki *ħaŐād'*uñ yevm-i mu'ayyeni olunmağla muıılaķ vaķt murād olunduğı zāhirdür. Bu beytde vāķi' *yevm'*den murād, ma'nā-yı Őānīdür, zīrā 'adem-i fedā vü menn ve za'f-ı ķalb ve neħāfet-i beden, yevm-i mu'ayyene maħŐŐŐ degüldür. *Metbül*, ism-i mef'üldür, mübtedānuñ haberidür; muħabbet-i cānān ķalbimi imrāz ve iznā eylemişdür demekdür, zīrā *tebellehu'l-ħubbu ve eđnāhu* dەرler; 'ıŐķ, za'if ve ĥasta eyledükde, **beyt**;

Āamuñ etti ĥasta elemüñ dili Őikeste
N'ola olsa firķatüñle sözimüz Őikeste-beste

dėdüđi gibi.

HāŐıl-ı Ma'nā-yı MıŐrā'-ı Ĥüzñ: Su'ād ismiyle müsemmāt olan maħbübe benden ziyāde irāđ olmağla ĥasret ve firķat ile ķalbim za'if ve ĥasta ve seng-i sitem-ile Őikeste ĥāĥırım^[92a] Őikestedür demekdür.

Beyt;

Cemālüñi niĥe yüzden görem diyen diller
Őikeste āyinelere gibi pāre pāre gerek

Beyt;

Dilüñ bir kez Őınıķ mir'ātine baķdı yüzün dürdi
Tecellī-i cemālin varısa ādil-dār ĥoķ gördi

Beyt;

İy ĥā'ib ez nazār be-Ĥudā mī sipāremet
Cānem be-suĥttī vü be-dil-i dost dāremet⁴⁸

Beyt;

Yaķup kül eyleyüp yērimi od eder misin?
Bu nār-ı firķat iĥre beni ķor gider misin?

⁴⁸ "Ey gözden irak olan sevgili, seni Allah'a emanet/havale ediyorum; sen canımı hicran ateŐinde yaktın, ancak ben yine de seni bütün kalbimle seviyorum." (*Hāfiz Divanı*)

dédügi gibi.

Müteyyemun, ism-i mef'uldür; göhlümü 'abd-i zelîl eylemiş demekdür, zîrâ *teyemmuhû* dërler. *Îzâ* 'abbedehû ve zellelehû; ta'bîd ve tezîl eyledügi vakte. Tahtında *kalb'e* yâhûd mübtedâ-yı maḥzûfa 'â'id zamîr vardur. Ta'addüd-i haberî tecvîz eyleyen kavlince *kalb'*nün haber-i sânisidür yâhûd mübtedâ-yı maḥzûfuñ haberidür ki *hüve'*dür. *İsr*, 'aḳab ma'nâsınadır; ayağun ökçesidür. Burada maḥbûbenün izi murâddur.

Beyt;

İzün tozını kühl-i Sıfâhân'a değışmem
Mâhum yüzünü mihr-i dıraḥşâna değışmem

Lem yüfde, fi'l-i muzâri' menfî binâ-yı mechüldür. Fedâ olunmadı, ya'nî menn ü fedâ olunmaduḳ esîr gibidür. *Mekbülü*, ism-i mef'uldür; bukağılanmışdur demekdür, zîrâ *kebelehû* dërler. *Îzâ* *ḳayyedeḥû* taḳdîr eyledükde lafzan merfû', ḳâ'ide-i sâbıḳa üzre *kalb'*nün ^[92b] haber-i sâlisidür yâhûd mübtedâ-yı maḥzûfuñ haberidür.

Hâşıl-ı Ma'nâ-yı Mısrâ'-ı Hüzün: Göñül, Su'âd'ın ardınca ayağı bukağılı esîr gibi zülfi zencîrine bağlanup ḳalmışdur.

Beyt;

Ḳalır gider bugün göñül zülfi yârdan gelmez
Şafâ-yı Şâm'ı * tuyan ol diyârdan gelmez

Beyt;

Çîn-i Mâçîn'e gidenler geldiler sağ u esen
Şol benüm dîvâne göñlüm ḳaldı zülfi yârde

....

* "Şâm" kelimesi ile beyitte ihâm yapılmıştır. Buradaki terkipte hem Şam vilayetinin eğlence ve safası, hem de akşam eğlencesi/safası manaları mündemîç olup, söz konusu kelimenin tercihi ile her iki manayı da aynı hayalde bütünleyen bir çağrışım oluşturulmuştur. Yine de aynı mısradaki yer alan "diyâr" kelimesinin verdiği ipucu ile çeviriyazıda "şâm" yerine "Şâm" yazımı tercih edilmiştir.